

ANMELDELSER

HISTORIKER MED KANT – BENT JENSENS ERINDRINGER

Bent Jensen: *Modløber. Erindringer*, Gyldendal, 2022, 356 s., Ill., ISBN: 978-87-02-38329-4

Af Karsten Fledelius

Professor Bent Jensen, som fyldte 85 år for få måneder siden, er en af Danmarks førende kendere af Sovjetunionens historie, senest med bogen *Ruslands undergang – revolutioner og sammenbrud 1917-1921*, som blev udgivet på Gyldendal i 100-året for Oktoberrevolutionen i 2017. Fra samme forlag fulgte i efteråret 2022 erindringsbogen *Modløber*, hvor vi følger forfatterens begivenhedsrige liv fra barndommen i Kjellerup i Midtjylland over læretiden som elektriker, studenterkurset, russiskuddannelsen i forsvaret, universitets- og forskerkarrieren til den stadig aktive pensionisttilværelse på Østfyn. Samt de mange kampe, han har ført gennem årene med journalister, politikere, kolleger, embedsmænd og retsvæsen – mange af dem efter hans opfattelse *medløbere*. Hans indrømmede tilbøjelighed til at “kalde en spade en spade” har skaffet ham anerkendelse fra nogle og afvisning fra mange – erindringsbogen savner intet af den skarphed, Bent Jensen er blevet kendt – og berygtet – for, og han er ikke karrig med sine vurderinger af navngivne personer, ikke mindst dem, der har skuffet ham.

Det var ifølge bogen kort på tale i slutningen af 1980'erne, at Bent Jensen skulle stille op for Venstre til Folketinget, men det blev ikke til noget, uden at han præciserer årsagen. Og hans periode som politisk chefredaktør ved *Jyllands-Posten* var kun kortvarig. Det virker, som om den oprindelige midtjyde, som naturligt skulle føle sig mest hjemme i Venstre, er blevet skuffet over partiet. Mest synes det at ærgre Bent Jensen, når fremtrædende venstrefolk som Uffe Ellemann-Jensen eller Bertel Haarder ikke har bakket ham op, men tværtimod lagt afstand til ham. I hvert fald i Haarders tilfælde formoder Bent Jensen, at det er hans kritiske holdning til EU, der har spillet ind. Politisk medvind har han til gengæld fået fra andre sider, herunder Dansk Folkeparti, hvis holdninger på en række punkter han tilsyneladende deler, herunder hans udtalte EU-skepsis og stærke sympati for den etnisk baserede suveræne nationalstat baseret på kristne værdier.

Bent Jensen blev aldrig politiker. Men ofte mere eller mindre frivillig deltager i politiske spil. Hans faglige platform og kompetence: forskning i kilder og formidling af fakta, er ofte blevet draget i tvivl på et grundlag, hvor underregnede som fagmand på området må tage mig til hovedet. Bent Jensen er tilstrækkelig meget fagmand og nørd til i det mindste at have læst det, han tager stilling til. I modsætning til mange af hans kritikere, som har hævdet, at han lavede dårlig kildekritik. Aversionen mod hans

synspunkter, og de synspunkter der uberettiget er blevet tillagt ham, har fået fremtrædende meningsdannere til at affærdige ham med uholdbare argumenter, som ikke er dem værdige. I den forstand deler han skæbne med den holdning til Indre Mission, som er udbredt ikke blot i dele af Folkekirken, men i høj grad i de politiske miljøer, som anser sig selv for progressive. På en række punkter er jeg selv meget uenig med Bent Jensen. Men man bør få røde knopper ved at se de forsøg, der har været gjort på at lave karaktermord på ham på et ukvalificeret grundlag. Bent Jensen har normalt altid sit kildegrundlag på plads. Det gælder desværre ikke altid hans angribere.

Som Bent Jensen i erindringsbogen tydeligt demonstrerer, arbejder man som historiker altid med et *udvalg* af kilder og fakta, og det er *spørgsmålene* til dem, og den *sammenhæng* svarene bliver brugt i, som skaber det billede af den historiske virkelighed, historikeren fremlægger. Det kan ikke være uafhængigt af historikerens baggrund og personlighed. Lige så lidt som af den omskiftelige tilgængelighed til relevant kildemateriale, og de begrænsninger som udefra pålægges offentliggørelsen af det. Der vil altid være begrænsninger i det tilgængelige og brugbare materiale. Men især er det i udvalget af materiale og data, at historikerens vinkling af problemstilling og udvalg af kilder viser sig. Og så i historikerens sproglige kompetencer, når det drejer sig om fremmedsprogede kilder. I forhold til Sovjetunionen er det således ikke nok kun at have adgang til originalkilderne i oversættelse – for enhver oversættelse er samtidig en fortolkning.

En grundlæggende rolle for Bent Jensens Sovjetforskning spiller den yderst effektive uddannelse i russisk, som han (lige som denne an-

melder) fik i forsvaret i forbindelse med aftjeningen af vores værnepligt (jeg selv fra 1958, Bent Jensen fra 1962). Uddannelsen havde ikke karakter af indoktrinering, men gav ud over sprogkundskaberne en værdifuld indsigt i det verdensbillede og de magtstrukturer, sovjetkommunismen var baseret på. Både Bent Jensen og jeg kastede os samtidig over historie som hovedfag, men mens Bent Jensen fortsatte med russisk som bifag, skiftede jeg efter et par år til serbokroatisk som bifag, fordi jeg ønskede at få et studieår i Østeuropa i et friere forskningsklima end det, Khrusjtjovs Sovjetunion kunne tilbyde: Titos Jugoslavien. Det kom heldigvis i høj grad til at holde stik. Trods landets étpartsystem og diktatoriske ledelse havde den jugoslaviske befolkning helt andre frihedsrettigheder end de andre kommunistlandes, og på mange måder havde Jugoslavien udviklet sig til et socialistisk modbillede til Sovjetunionen. Godt nok var der langt til det skandinavisk-socialdemokratiske velfærdssamfund, som mange jugoslavere så som målet for den “virkeliggjorte socialisme”, men det der holdt sammen på den noget kaotiske stat på grænsen mellem øst og vest var overbevisningen om, at man i hvert fald ikke ville være underlagt Moskvas version af socialismen. Skønmaleriet af “den virkeliggjorte socialisme” i Sovjetsamfundet, som har kunnet forføre så mange i vesten, både i 1930erne og senere, havde meget lille gennemslagskraft i Jugoslavien efter bruddet med Moskva og dettes forsøg på at splitte og underkue landet i 1948.

At afsløre løgnagtigheden og brutaliteten i Lenins og Stalins version af socialismen, “marxismen-leninismen”, og dens farlige udstråling til resten af verden, herunder Danmark, blev Bent Jensens livsopgave, det fremgår med stor tydelighed i bogen. Med den historiske kilde-

kritik som redskab har han påvist hulheden både i Lenins pseudovidenskabelige teoridannelse og i den farlige romantiske aura af humanisme, der ufortjent opbyggedes omkring en nørd og teoretiker, som var blottet for empati over for såvel venner som fjender. For Bent Jensen er Stalin en epigon i forhold til Lenin – godt nok et radikalt standpunkt, men ikke uden berettigelse. I hvert fald viser udviklingen siden 1956, at godt nok drev Stalins paranoia systemet til ekstremer, men dets totalitære karakter, som skabtes af Lenin, fastholdtes lige indtil sammenbruddet i 1991, herunder snæversynet, formynderismen og forfølgelsen af alle, som ansås for afvigere.

Under historiestudiet i 1960erne oplevede Bent Jensen den bølge af akademiske dyrkelse af marxistisk teori, som greb mange unge historikere og andre akademikere, og som især efter 1968 skabte skarpe fronter på universiteterne, både i København og i Aarhus, hvor Bent Jensen studerede historie og russisk. Fredeligere var miljøet på det nye universitet i Odense (i dag Syddansk Universitet), hvor Bent Jensen siden blev ansat som professor.

Personligt betød det, at den midtjyske Jensen slog rod på Fyn og stadig lever der, siden 1990erne sammen med sin kone nr. tre, den russisk-fødte Tanja, som han lærte at kende under sine studier i de nyåbnede russiske arkiver i Moskva, og som har gjort hans tilknytning til den russiske verden endnu tættere.

Bent Jensens dybe modvilje mod kommunismen som samfundssystem er et gennemgående træk gennem det meste af hans liv og virke. Hans første mere polemiske bog udkom i 1987 på Gyldendal, *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig*, hvori han argumenterer for den opfattelse, at Kreml

fra at have betragtet Socialdemokratiet som hovedfjenden nu anså partiet som en vigtig sikkerhedspolitisk samarbejdspartner (s. 167). På den baggrund er hans vurdering af de danske kommunister (s. 328-329) uventet positiv. Han udtrykker respekt for den konsekvens, han ser i deres holdninger, disse “rene af hjertet, der som unge blev grebet af kommunismen”. Mest anerkendelse får tidligere kommunister som historikeren Kurt Jacobsen, hvis disputats om Aksel Larsen han var med til at antage til forsvar ved Odense Universitet, og historikeren Michael Kjeldsen, som var udset til en ledende rolle i DKP, men forlod partiet ved årsskiftet 1989/90 og syv år efter i en kronik i *Politiken* foretog et “ærligt og afslørende selvopgør” med sin tid i DKP under titlen “Jeg tog fejl”. Omvendt, som bekender deres vildfarelse, har i høj grad Bent Jensens hjerte.

Derimod er der ingen nåde fra Bent Jensens side over for de “medløbere” (og deres støtter), som efter hans opfattelse ikke har villet indrømme deres fejltagelser, men tværtimod fremturer i dem. For ikke at tale om de historikere og andre forskere og politikere, som i 1970erne og 1980erne tilhørte, hvad man kunne kalde den “meningsdannende elite” på centrum-venstre-fløjen, men siden er blevet en del af den etablerede akademiske og politiske verden, uden eksplicit at have taget afstand fra deres tidligere fascination af verdens- eller sovjetkommunismen.

Til gengæld har Bent Jensen gennem årene udviklet en stærk sympati for det russiske samfund i årtierne forud for revolutionerne i 1917, som han ser som lovende og præget af fremskridt – i modsætning til den normalt herskende opfattelse i det 20. århundrede. Han værdsætter russerne som folk, på tværs af krige og under-

trykkelse. Hans "helte" er især dissidenterne, de folk, som har trodset regimet og haft mod til at stå ved deres overbevisning, både forfattere, kunstnere og videnskabsmænd. Og han er med rette dybt skuffet over, hvor lidt opbakning de længe fik blandt fremtrædende danske meningsdannere. Det er med rette faldet ham for brystet, hvor længe der gik, før der var nogen i Danmark, som fx så nobelpristageren Andrej Sakharov som andet end en besværlig fredsforskyrer – han nævner bl.a. folkeretsprofessor og tidligere justitsminister Ole Espersen som eksempel, og citerer Dragsdahl for i *Information* at have bidraget med en artikel om, at Sakharovs analyser af den internationale situation »ikke har det niveau, som man kan kræve af en intelligent forsker«. Bent Jensens kommentar: "Så var den sovjetiske Nobelpristager blevet sat på plads af sin intellektuelle overmand."

Bent Jensen er også meget skuffet over, at statsminister Poul Schlüter afviste et forslag om at stille en æresbolig til rådighed for Sakharov i Danmark med det argument, at Danmark via EU allerede havde udtrykt støtte til Sakharov, hvorfor han ikke mente, at Danmark kunne gøre mere. Mest kritisk (og sandelig med rette) fremhæver Bent Jensen en artikel i *Information* af overlæge i psykiatri Frits Schjøtt (22.3.1986), hvori denne hævder, at Sakharov selv var skyld i at han var blevet tvangsanbragt i indre eksil, fordi han havde rettet et "frontalangreb mod afspændingsbestræbelserne" og ved sin ensidige kritik af Sovjetunionen "set med østlige øjne" var en fjende af regimet, hvis myndigheder derfor ikke havde haft andet valg end at spærre ham inde – holdninger som klart stammede fra KGB, men som blev gentaget i andre artikler i dansk presse (s.172). Bent Jensen sparer ikke på kritikken over for de danske psykiatere, som

ikke ville deltage i fordømmelsen af sovjetpsykiatriens diagnosticering og behandling af regimekritikere som sindssyge.

I det hele taget viser Bent Jensen meget lidt sympati for "forståelsespolitik" over for det sen-sovjetiske samfund i afspændingens navn, som den fremtrådte især i 1980'erne, både blandt politikere, forskere og journalister. Og han er stadig den dag i dag rystet over den udvikling i det danske socialdemokrati, som fandt sted under Anker Jørgensens ledelse efter hans tilbagetræden som statsminister i 1982, og som førte til en ændring i den faste afvisende holdning over for Sovjetunionen, som tidligere havde præget partiets ledelse, fra H.C. Hansen til Jens Otto Krag. Der var efter Bent Jensens mening kun nogle få "retfærdige" tilbage, som tidligere forsvarsminister Robert Petersen og de tidligere finansministre Knud Heinesen og Svend Jakobsen (senere Folketingets formand). Særlig kritisk er han af flere grunde over for Lasse Budtz, som i denne periode, sammen med fremtrædende politikere fra De Radikale og venstrefløjen, spillede en stor rolle i dannelsen af det "alternative sikkerhedspolitiske flertal", som stod for Danmarks såkaldte "fodnotepolitik" i forhold til NATOs dobbeltbeslutning i 1982 og bestræbelserne for Norden som atomfri zone – en politik som også Socialdemokratiets nye leder, Svend Auken og flertallet af Det Radikale Venstre gik ind for. Hverken den dag eller i dag lægger Bent Jensen skjul på sin afsky for en politik, der for ham var udtryk for en rystende naivitet vedrørende Sovjetunionens angiveligt gode hensigter, som satte Danmarks sikkerhed på spil.

Det sovjetiske arkivmateriale, som blev tilgængeligt efter 1991, støtter generelt Bent Jensens vurdering af truslens alvorlige karakter hvad angår Sovjetunionens politik i hvert fald

frem til 1987, hvor den nye forståelse mellem den nye generalsekretær Mikhail Gorbatsjov og de vestlige ledere Margaret Thatcher og Ronald Reagan begyndte at slå igennem. Men man kan stadig kan diskutere, hvor store skadevirkninger “fodnotepolitikken” reelt medførte for Danmark i en større strategisk sammenhæng – især efter at Poul Schlüter sprængte det “alternative flertal” i forbindelse med den overraskende valgudskrivelse i 1988 og den efterfølgende regeringsdannelse med De Radikale. Her står DIIS’ rapport “Danmark under den kolde krig” fra 2005 over for den af Bent Jensen ledede forskergruppes rapport “Ulve, får og vogtere” fra 2014 som et vidnesbyrd om en dyb kløft i det danske forskningsmæssige miljø på sikkerhedsområdet. De personlige omkostninger, dette har haft for Bent Jensen, fremgår i høj grad af bogen, som i den henseende kan ses som et udtryk for hans dybe afstandtagen og skuffelse over en bred vifte af danske politikere, forskere og journalister. Heller ikke dele af forsvaret går ram forbi. Kampen om Danmarks koldkrigshistorie er ikke blot en historikerstrid, men også en strid mellem fronter i dansk politisk liv, som ikke altid falder sammen med partigrænser, bl.a. om Danmarks ære og omdømme. I den forstand minder striden om opgøret efter Besættelsestiden, som stadig trækker spor til den aktuelle debat, fx om betimeligheden af en lovgivning mod koranafbrændinger.

Som det fremgår af bogen, var det noget af en tilfældighed, at konflikten mellem journalisten Jørgen Dragsdahl og historikeren Bent Jensen har fået en central placering i “Koldkrigs-krigen”. Og den er meget illustrativ for, hvor vanskeligt det kan være i praksis at håndtere den grundlovssikrede ytringsfrihed, der som korrekt defineret af Danmarks nuværende

statsminister ikke er, og aldrig har været, uden grænser. Og Dragsdahls anklager mod Bent Jensen for injurier satte ikke blot de to hovedpersoner, men også hele retsmaskineriet under et voldsomt pres. Et pres som retsvæsnet – fra byret over landsret til højesteret og den europæiske menneskeretsdomstol i Strasbourg – efter Bent Jensens opfattelse – ikke slap særlig godt fra. Og der er da også momenter i forløbet, som man udefra kan undre sig over. Lad os derfor se lidt nærmere på sagen, som den fremtræder i Bent Jensens erindringer, og på den forskerstrid for og imod Bent Jensen, som parallelt med injuriersagen forløb omkring Den Kolde Krigs historie i Danmark.

Er der noget, der gælder i injuriersager, er det en kamp om ord. Nogen – i dette tilfælde journalisten Jørgen Dragsdahl – følte sin ære betykket af, hvad han og andre opfattede som en *kriminalisering* af ham fra Bent Jensens side, først og fremmest fordi Jensen i en avisartikel i *Jyllands-Posten* den 5. januar 2007, som led i en generel kritik af hans USA-kritiske journalistik, citerede både en PET-vurdering af Dragsdahl som “påvirkningsagent” for Sovjetunionen fra 1986 og en omtale af Dragsdahl i Ekstra Bladet i 1992 som tidligere “KGB-spion”, med den russiske dobbeltagent og afhopper Oleg Gordijevskij som kilde – sidstnævnte i forbindelse med, at Dragsdahl ved den lejlighed havde anlagt sag for injurier mod Ekstrabladet, som dog endte med at avisen i 1992 indgik forlig med Dragsdahl, “fordi PET ikke ville tillade *Ekstra Bladet* at fremlægge de relevante dokumenter i en retssag” (BJ s.273). Vedr. PETs vurdering havde Bent Jensen anført, at PET ikke havde rejst sigtelse mod Dragsdahl, da man ikke havde anset den form for virksomhed som i strid med Straffeloven. Følgelig anså Bent Jen-

sen ikke sig selv om nogen, der havde beskyldt Dragsdahl for noget ulovligt – altså “kriminaliseret” Dragsdahl.

Imidlertid havde en række personer, både journalister, politikere og forskere, angrebet Jensen både for fejlfortolkning af kilderne (en enkelt gik så vidt som at karakterisere Jensens kildekritik som “pervers”) og for at kriminalisere Dragsdahl. Det er Jensens opfattelse, at det var disse angreb, som var med til at udløse stævningen for injurier fra Dragsdahls side i februar 2007.

Bent Jensens artikel udløste således en voldsom fejde, som gik langt ud over hans måske alvorligste angreb på Dragsdahl: at denne havde opfattet et “tophemmeligt” amerikansk dokument “FM 30-31 B” som autentisk, som siden, ifølge Jensen, er blevet afsløret som et KGB-falskneri og som Dragsdahl som erfaren journalist burde have kunnet gennemskue. Grunden til dens voldsomhed lå i høj grad i den ændrede politiske situation, som regeringskiftet fra Poul Nyrup Rasmussen til Anders Fogh Rasmussen medførte. For med Fogh kom en politiker til magten, som inddrog Dansk Folkeparti som en vigtig støtte i sit opgør med ikke blot socialdemokratisk-radikale meningsdannere og “eksperter”, men også med den freds- og tilpasningsholdning, han så både i forhold til Danmark under besættelsen indtil 1943 og i det “alternative sikkerhedspolitiske flertal” som prægede dansk udenrigspolitik 1982-88, den såkaldte fodnote-periode. Både Foghs VK-regering og Dansk Folkeparti anså denne politik som en belastning af Danmarks ære, som der nu skulle rettes op på med en stærkere dansk militær indsats i nær tilslutning til USA – den stormagt, som ikke blot Dragsdahl, men også mange andre meningsdannere,

forskere og politikere på centrum-venstre-fløjen havde betragtet med stigende skepsis allerede fra Vietnam-krigens dage, men især under den retorisk aggressive præsident Ronald Reagan (1981-89), som mange af dem dengang anså som en personlig trussel mod verdensfreden.

På denne baggrund var Foghs VK-regering og især Dansk Folkeparti ikke tilfredse med rapporten *Danmark under den kolde krig: Den sikkerhedspolitiske situation* (1945-1991) (Dansk Institut for Internationale Studier, 2005), som konkluderede, at man i NATO trods fodnoterne i 1980erne hele tiden havde set Danmark som et loyalt og engageret medlem af alliancen. Det forsøgte Folketingets daværende flertal at tage op til revision ved at nedsætte et nyt forskerteam, under ledelse af den fodnote-kritiske Bent Jensen, som skulle anlægge et mere kritisk perspektiv på det tilgængelige kildemateriale og anlægge en “fri og uafhængig historisk undersøgelse” (s.211), som mange politikere, meningsdannere og forskere dog i modsætning til Bent Jensen anså for at være ganske overflødig og dermed spild af tid og penge. Forskergruppen konstituerede sig efter indledende vanskeligheder i lokaler på Svanemøllens Kaserne i København i januar 2008 og virkede indtil udgangen af 2011, og resultatet, tobindsværket *Ulve, får og vogtere: Den Kolde Krig i Danmark 1945-1991*, udkom på Gyldendal i februar 2014 – forsinket af injuriersagen, som var startet i Svendborg Byret i 2010 med en hård dom til Jensen, som dog i oktober 2013 blev forvandlet til frikendelse af samme ved Østre Landsret i København.

Man får gennem erindringerne et godt indblik i, hvor belastende det har været for forskningslederen og forfatteren samtidig at udkæmpe hårde kampe både i retssalene, de spar-

somt udstyrede forskningslokaler og den politiske virkelighed, der omgav hele hans virke og aktuelle projekt. Om modtagelsen skriver Bent Jensen bl.a. (s.262):

“Jeg kan godt forstå, at man fra den ene halvdel af det politiske spektrum ikke var interesseret i at få en kritisk belysning af det svigt, der efter min opfattelse fandt sted i den sidste periode af Den Kolde Krig, men hellere ville have haft DIIS-udredningens udglattende fremstilling som den autoriserede sandhed. Men at fagfæller i flere tilfælde bagtalte og aktivt modarbejdede et igangværende forskningsprojekt, hvis resultater endnu ikke var blevet offentliggjort, forbløffede mig og var forstemmende”.

Retssagen med Dragsdahl var heller ikke nogen opmuntrende oplevelse. Først en dom i Svendborg Byret i juli 2010, som gav Jensen 40.000 kr. i bøde, 200.000 kr. i godtgørelse til Dragsdahl og 309.277,70 kr. til samme for sagsomkostninger (plus naturligvis Jensens egne advokatudgifter). Derefter en total frikendelse af ham ved Østre Landsret i oktober 2013, som imidlertid af Dragsdahl blev anket til Højesteret, hvor Jensen i juni 2015 blev idømt 10.000 kr. i bøde, 100.000 i godtgørelse til Dragsdahl og 502.700 kr. i sagsomkostninger til samme. Bent Jensen og hans advokat (siden landsretten) Karoly Németh ankede dommen til Den Europæiske Menneskeretsdomstol i Strasbourg, som afviste at tage den op i februar 2018. Og det blev sidste juridiske ord i den sag.

Hvordan kunne det gå så forskelligt ved disse instanser? Som det fremtræder i erindringerne, var retssagen i Svendborg præget af sløseri (s.276), og af dommernes påstand om, at

Jensen “som forsker *ikke* var omfattet af det ytringsprivilegium, som gjaldt for journalister. Det betød, at *Jyllands-Postens* redaktion og tre journalister alle blev frikendt, mens jeg alene blev dømt. Dommerne anede altså heller ikke, at flere domme ved Den Europæiske Menneskeretsdomstol havde fastslået, at dette privilegium netop *ikke* er forbeholdt journalister, men gælder for *alle*, der ytrer sig i medierne.”

I Landsretten var der især to ting, der var udslagsgivende for frikendelsen af Bent Jensen: At han havde hyret Karoly Németh, en af Danmarks mest markante forsvarsadvokater, og at Mikael Lyngbo, souschef i PET 1984-88, kunne møde op i vidneskranken og bevidne, at det referat fra marts 1986, hvori Dragsdahl betegnedes som KGB-agent, var godkendt af PETs ledelse og ikke blot var en underordnet medarbejders opfattelse, som hævdede af Dragsdahl og retten i Svendborg.

Når Højesteret så kom til et andet resultat, skyldtes i høj grad, at Dragsdahl denne gang mødte op med en ny advokat, René Offersen, som formåede at give et flertal af dommerne et andet indtryk af sagen. Med Bent Jensens ord: “Ikke alene påstod han, at jeg *ikke* mente det, jeg *faktisk* havde skrevet, men at min *egentlige* mening stod mellem linjerne. Når jeg således udtrykkeligt skrev, at Dragsdahl *ikke* havde begået noget strafbart, blev det i Offersens version til, at jeg *i virkeligheden* mente, at han *havde* begået en strafbar handling. ... Han talte om min “diabolske måde at skrive på” og sagde, at jeg havde “lagt rådne æg i læsernes sind” og efterladt det indtryk hos den almindelige læser “ved kakkeltbordene i Jylland”, at Dragsdahl havde begået noget strafbart.” Og det argument vandt tilslutning hos 5 af de 7 højesteretsdommere.

Skal man konkludere noget på denne sag, er

det dels, at det giver problemer, når man bevæger sig mellem forskellige udtryksformer som den juridiske, den historiske, den journalistiske, den moralske og den politiske. Alt blev rodet samme i denne sag, som spændte fra Danmarks til Bent Jensens og Jørgen Dragsdahls "ære". Og som desværre mest har gavnet parternes advokater. Sagen viser, hvordan selv den forsker, som er i god tro, kan rode sig ind i en situation, hvor andre kræfter og interesser tager over. Og hvor det er afgørende, hvem der i den situation kan stå en bi, uanset det objektive sagsforhold. Selv i et retssamfund som det danske. At Bent Jensens russisk-fødte kone Tanja var mindst lige så skuffet som ham over højesteretsdommen, kan ikke undre. Men som Bent Jensen meget klogt selv formulerer det (s. 283): "Landets højeste domstols letfærdige omgang med sagens afgørende aktstykker og vidneudsagn har efterladt en grim smag i munden på mig, men en god ven skrev senere meget rammende: "Der blev sat et juridisk punktum (...) Man kan vel sige, at sagen ikke handlede om, hvad der var sandt, for det *var* blevet afdækket, men om, *hvad* der må siges, og hvad der *ikke* må siges". At der ikke kom noget ud af at sende sagen videre til det Europæiske Menneskeretsdomstol i Strasbourg er næppe kommet helt bag på den euroskeptiske Bent Jensen – som deltog i kampagnen mod Danmarks deltagelse i Euroen ved folkeafstemningen i 2000 og siden har bevæget sig i retning af yderligere modstand mod afgivelse af dansk suverænitet til overstatslige organer.

En udløber af Dragsdahl-sagen er Bent Jensens hårde kritik af *PET-kommissionens beretning*, udkommet i 2009 10 år efter dens nedsettelse, hvor han om bind 13, *KGB's kontakt- og agentnet i Danmark*, forfattet af historikeren Morten Heiberg, konkluderer (s.228):

"Der er [...] en lang række notater i PET's arkiv [...] som alle uden undtagelse fastholder PET-ledelsens opfattelse af Jørgen Dragsdahl som hvervet indflydelsesagent.

Kommissionen har valgt at fortie samtlige. Derimod findes der i PET's arkiv ikke et eneste dokument, som sætter spørgsmålstegn ved denne opfattelse. Kommissionen har kun kunnet konkludere, som den gjorde, ved 1) at fortolke kilder stik imod kildernes egne klare udsagn; og 2) ved systematisk at fravælge og fortie en række centrale kilder i PET's arkiv, som konsekvent og modsigelsesfrit karakteriserer Jørgen Dragsdahl som hvervet, bevidst indflydelsesagent."

Afslutningen på en 20-siders karakteristik i Jensens Koldkrigs-forskningscenters tidsskrift *Fodnoter*, som bestemt ikke har gjort Jensens kritikere mere positivt stemt over for ham. Bent Jensen skulle senere selv blive ramt af en nådesløs kritik af Dragsdahls forsvarsadvokat ved Højesteret René Offersen, som førte til, at han i sidste ende alligevel blev dømt i injuriersagen. Det er ikke uden risiko at være "modløber", når man beskæftiger sig med moderne historie og udfordrer levende personer, selv i et demokratisk retssamfund. For man kan ikke regne med, at alle involverede har orket at sætte sig ind i alt kildemateriale og draget de samme konklusioner af det som en selv.

Sagen med Dragsdahl fylder således rigtig meget i erindringerne. Men det er der heldigvis også andet, der gør, herunder de gode oplevelser, Bent Jensen gennem årene har haft med de sovjetiske dissidenter, han har besøgt gennem årene. Han tegner nogle gode portrætter af flere af de fremtrædende af dem, herunder Andrej Sakharov, som fik Nobels fredspris i 1983, og

den enestående formidler af digteren Osip Mandelstams (dræbt 1938) forbudte værker – digte som hans kone Nadjezjda havde lært udenad for at kunne videregive dem til eftertiden. Bent Jensens beskrivelse af de “retfærdige enere”, som udgjorde en fornem modkultur til Sovjetregimet, er værdifuld erindring, lige som hans kontakter med langsomt vågnende, tidligere systemloyale akademikere, som i 1987-90 efterhånden nåede frem til den erkendelse, at både de selv og resten af befolkningen hele livet var blevet holdt for nar af det kommunistiske regime og dets propaganda.

Her fremhæver Bent Jensen bl.a. økonomen Larissa Pijasjeva ved Institut for forskning i den internationale Arbejderbevægelse i Moskva, som i 1987 fik optaget en artikel i tidskriftet *Novyj Mir* ('Ny Verden') med titlen “Hvor er kagerne størst”, hvori hun nådesløst angreb “det sovjetiske system, den ineffektive planøkonomi og den sakrosankte Lenin”, hvorved hun bl.a. gjorde op med billedet af Lenin som “den urørlige, ufejlbarlige og pletfri fører i modsætning til Stalin, der angiveligt havde forvansket Lenins kloge og humane socialisme” (s.314) – en opfattelse som Bent Jensen som tidligere omtalt helt deler. Han beretter også om, hvilken betydning det fik for sovjetiske kolleger, når de endelig i 1980erne begyndte at få mulighed for at besøge ikke-kommunistiske lande i Europa, men samtidig om hvor svært det var for nogle af dem at indstille sig på, at de livet igennem havde tjent et bedragerisk samfundssystem i troen på, at det var det bedste samfund i verden. Han fremhæver bl.a. historikeren Jurij Afanasjev, “der udviklede sig fra kommunistisk ideolog og *apparatjik* til antikommunist og radikal systemkritiker”, og siden tilsluttede sig kredsen af systemkritikere omkring Boris Jeltsin.

Bent Jensens beskrivelse af sin tredje kone, den unge russiske historiker og arkivar Tanja, som han mødte i forbindelse med sine arkivstudier i Moskva i 1990erne, og deres virke sammen, hører også til de positive erindringer. De blev gift i 1997 i Kostroma i Rusland, Tanja fulgte med ham hjem til Fyn, og deres søn Kuzma er vokset op med begge sprog. Bent Jensen blev via hende del af en russisk storfamilie fra provinsen, som havde gennemgået mange af de prøvelser, Ruslands og Ukraines befolkning (Tanjas far var født i Ukraine) har gennemlevet gennem det meste af 1900-tallet. Tanja fandt ikke alt lige sympatisk i Danmark og blev både som menneske og akademiker rystet over retsagens forløb, som mindede hende om de mange uretfærdige domme over dissidenter på konstrueret grundlag (s.283), hun kendte fra Sovjettiden, og skuffet over mange af fagkollegernes holdning til Bent – denne nævner selv hvor skuffende det var, at da han som 77-årig gik på pension fra Syddansk Universitet og blot fik besked om at rydde sit kontor, uden tilbud om afskedsforelæsning eller reception efter sit lange virke i universitetets tjeneste.

Bent Jensens største skuffelse gennem de seneste år er dog Putins invasion af Ukraine i 2022 og alle dens følgevirkninger for, hvad der endnu var tilbage af demokrati og retssamfund i Rusland. Tanja så varslerne om processen længe før Bent, der som så mange af os andre nok med bekymring bemærkede den stigende spænding mellem Rusland og dets naboer, både i Europa og Nordamerika, efter Putins tilbagekomst på præsidentposten i 2012, men ikke havde forestillet sig, at Rusland i strid med internationale regler og aftaler ville invadere sit store naboland mod syd for at berøve det dets frihed som suveræn nation – og at invasionen

ville blive fulgt op af en fuldstændig tilintetgørelse af den dyrebare ytringsfrihed, han selv gennem hele sit liv har kæmpet så hårdt for. Modvilligt må han konkludere (s.345): Selv om mange sovjetborgere lod det kommunistiske regimes propaganda gå ind ad det ene øre og ud af det andet, har det diktatur, der herskede i 70 år, alligevel sat sig dybe spor – især i den russiske del af befolkningens tænkemåde og syn på mange ting. I tilbageblik kan jeg se, at jeg undervurderede, hvor dybtgående det sovjetiske totalitære systems langvarige påvirkning af store dele af befolkningen har været. Og hvor dygtigt det nuværende regime spiller på sporene fra den totalitære tid i befolkningens mentalitet.”

Bent Jensen havde ellers på side 339 i afsnittet “Rusland som verdensomspændende trussel?” nedspillet den trussel, han mente Rusland udgjorde over for “Vesten”, og betegnet Rusland som så relativt svagt, at det ikke kan udgøre nogen alvorlig trussel for vesten. “USA har over 60 permanente allierede fordelt over hele kloden, mens Rusland ingen har af betydning. Der er heller ikke grundlag for at tro, at Rusland skulle være i stand til at undergrave eller svække de vestlige demokratier med ikke-militære våben ved for eksempel at sprede falske nyheder og desinformation i cyberspace eller ved hjælp af påvirkningskampagner.” Men man må jo i dag konstatere, at i hvert fald Putin har haft en anden opfattelse af Ruslands styrke og handlet efter den – hvilket Bent Jensen åbent erkender har chokeret ham.

Men også “Vesten” har skuffet ham, herunder EU og det flertal af danske politikere, som efter hans mening ikke gør noget for at bremse indvandring og Islam. Han tilslutter sig den russiske nobelpristager Aleksandr Solsjenitsyns advarsel til Vesten fra 1976, at den var blevet

“en verden uden vilje” og slutter sine erindringer med ordene: “Det er trist at opleve, hvor desorienterede de europæiske “eliter” inden for politik, kunst, kultur og medier er med deres indholdstomme slagord om “dialog”, “inklusion”, “ligestilling” og frit valg på alle hylder. Og det er skræmmende at se den manglende vilje hos denne europæiske “elite” til at forsvare de europæiske nationers kultur og interesser og i stedet bøje sig for en formørket ideologis krav om indrømmelser – ikke mindst hvad angår ytringsfriheden. Der er ingen tvivl om, at vi finder os i de sidste tider af den hidtidige kristne europæiske civilisation, der synes kørt træt.”

Det er, med al respekt for den gamle forsker med den skarpe pen, svært for denne anmelder at give Bent Jensen ret i det sidste. Ukraines kamp for frihed har rusket så meget op i det “kollektive vesten” hvis livskraft Putin har betvivlet, at “den frie verden” er i stand til at konfrontere det seneste forsøg på at ændre verdensordenen i kraft af de samarbejdsorganer, herunder NATO og EU, som blev udviklet for at inddæmme Sovjetunionens forsøg på at dominere Europa og verden. Uden disse ville de små nationer ikke have megen sikkerhed for deres uafhængighed over for griske stormagter i nabolaget. Spørg bare de baltiske lande, Finland eller Rumænien.

Bent Jensen er forblevet tro mod sin egen kompromisløse sandhedssøgen. Og brugt sin ytringsfrihed til at påpege ikke blot Lenins og KGB’s, men også landsmænds, kollegers, embedsmænds og journalisters sløsedede, upålidelige eller direkte løgnagtige omgang med virkeligheden. Men man sidder tilbage med en fornemmelse af, at han måske ville være nået videre ud med sine forskning, hvis han havde været mere tilbageholdende med at hænge navngivne personer ud. Han har i flere tilfælde anset sig for

den mest kompetente til bestemte opgaver, men er blevet forbigået, åbenbart fordi nogen ikke har villet have ham med ved bordet. Det har været prisen for hans hudløse ærlighed og søgen efter sandhed og retfærdighed. Men erindringsbogen har i det mindste givet ham lejlighed til at sige sin uforbeholdne mening endnu engang, og os andre et indblik i, hvor svært det kan være som forsker at navigere i et felt, hvor faglighed og retfærdighed ofte står på spil.

Til sidst et lille hjertesuk: Det havde været dejligt med både et stikordsregister og et noteapparat til at holde styr på den mange detaljer i bogen. På dette punkt adskiller den sig frafatterens øvrige produktion.

CLAUS DELEURAN OG ARBEJDERBEVÆGELSEN

Sten Johansen: *Claus Deleuran og arbejderbevægelsen*, Politisk Revy, 2021, 119 s., Ill., ISBN: 9788773783993

Af Morten Thing

Claus Deleuran (1946-96) var en tegner, som helt uventet sprang ud som tegneserietegner i *politisk revy* nr. 168, den 5. marts 1971 med serien om *Thorfinn*. Bladets læsere havde i årene 1967-69 været vant til at se og læse Niels Winthers små serier, som i øvrigt blev samlet og udkom som bogen *Big Boss* i 1969 – og var forlagets politisk revys første bog. Men en lang, tegnet historie med talebobler havde bladet endnu ikke haft. Og det undrede sikkert mange, at serien ikke virkede så *politisk*. Men den viste sig siden at være en meget præcis

satire over det daglige liv og med masser af henvisninger – i både visuel og tekstlig form – til netop det daglige liv. Serien blev en fantastisk succes, og forlaget udgav den i to hæfter i 1972 og 74 og en samlet udgave i 1976. Den blev også oversat til tysk og til norsk.

Før *Thorfinn eller den sandfærdige og ubesmykkede beretning om Thorfinn Karlsen Tægegårds lykkelige liv* havde Claus Deleuran tegnet for de to socialdemokratiske ungdomsorganisationer DsU og Frit Forum, bl.a. formidlet af Steen Johansen, som har samlet tegningerne i denne nye bog og skrevet den forbindende tekst. Deleuran tegnede til bladene *Frit Forum* og *SOC* samt til pjecer udgivet af de to organisationer. Ikke mindst er han meget aktiv i kampen mod EF. Denne periode 1968-73 fylder denne bog mere eller mindre. Som en slags appendiks skriver Steen Johansen også om perioden 1978-90, hvor Deleuran tegnede for Kooperationen og om ØD.

Lidt ulogisk starter bogen med at optrykke Deleurans første tegneserie *Bjarke's Saga*, som Deleuran tegnede før samarbejdet med Frit Forum og DsU i 1968. Men *SOC* genudgav serien i 1981 (s. 13-32). Men det er en meget interessant serie, som viser, at han er fuldt flyvefærdig som tegneserietegner allerede i 1968. Den handler om Bjarke, som i det 5. årh. vendte hjem til Norge efter at have taget en magisteruddannelse i Sociologi ved Universitetet i Alexandria. Han drager til Danmark og bliver optaget i kong Rolfs hird, hvor han skal lave en sociologisk undersøgelse. Den er hyle morsom og har både i streg og humor de typiske Deleuran-træk. Selvom bogen starter med en udgivelse fra 1981 er den et fund!

Illustrationerne fra de socialdemokratiske ungdomsblade er interessante, fordi de foregår

i et nu næsten glemt tidsafsnit, da de to organisationer udgjorde en venstrefløj i arbejderbevægelsen. Grupperne var åbent socialistiske. I 1971 udgav AOF debatbogen *I stedet for klasesamfundet*. Hertil tegnede Deleuran, hvordan den konservative og den liberalistiske samfundsopfattelse var, ret kritisk. Hertil kom så den socialistiske, hvor han tegner fire forskellige mulige socialistiske samfund. Den sidste mulighed er et samfund *uden* stat, og hvor borgerne er glade og plukker blomster mens solen skinner. Og han spørger hver gang: 'Sådan?'. Ingen tvivl om, at Deleuran selv gik ind for den radikale løsning.

Tegneserierne fortsætter og viser, at Deleuran havde det godt med at være fortæller. I 1977 løber *Rejsen til Saturn* i *Corsaren*. 1979-82 tegner han sammen med sin bror Jesper Deleuran serien *Pirelli* og *Firestone*, som var en agentserie og titlen var agenternes *dæk*-navne. Det måtte de imidlertid ikke for *Pirelli* og *Firestone* og de skiftede så navn til *Schønning* og *Arve!* I 1987 begyndte Claus Deleuran at tegne til *Ekstrabladet* den serie, som hed *Illustreret Danmarks-historie for folket*, som fra 1988-97 udkom med 9 bind. Et fantastisk projekt, som desværre blev afbrudt af hans alt for tidlige død.

Ved siden af de store serier tegnede Deleuran en masse tegninger både til *Frit Forum*, *SOC*, til *politisk revy* og til *Unge pædagoger*. Fx udsendte *politisk revy* i juli 1974 nr. 247, som hed *Skolen i klasesamfundet*, som var gennemillustreret af Claus Deleuran og redigeret af Palle Rasmussen. Dette særnummer udkom året efter som en bog på 136 sider på politisk revys forlag. Mange af disse bøger er i Steen Johansens fine bog samlet i en bibliografi s. 113-119. Med den i hånd kan man gå på opdagelse og få sig nogle gode grin.

ANTIKOMMUNISTEN

Anders Lindemann: *Kelvins krig: den dramatiske historie om en dansk forfatters storhed og fald*, Lindhardt og Ringhof, 2023, 397 s., Ill., ISBN: 9788711986424

Af Kim Frederichsen

I den danske udforskning af den kolde krig har vægtning (med undtagelse af *Ulve, får og vogtere*) af kommunistiske/sovjetiske påvirkningsbestrebelse og aktører fået langt større opmærksomhed end de antikommunistiske intellektuelle kulturarbejders virksomhed. Et skridt til at råde bod på dette er journalisten Anders Lindemanns biografi om sin morfar, den antikommunistiske forfatter og modstandsmand Kelvin Lindemann (1911-2004), der blev født i Sibirien, siden blev feteret og prisbelønnet forfatter, dramatiker, drejebogsskribent og journalist (samt medopfinder af *Politikens* spalte *At tænke sig*) i Danmark, inden han i efterkrigstiden forsvandt ud i forstødelsens glemsel.

Biografien er ingeniørlunde kronologisk opbygget. Efter et indledende kapitel med nedslag i det tidlige forfatterskab vender forfatteren sig til Sibirien og landsbyen Kainsk, hvor Kelvin Lindemann kom til verden. Forældrene havde som mange andre i deres generation fået øjnene op for forretningsmulighederne i det russiske kejserrige, der af mange blev opfattet som et nyt mulighedsland. Sibirien blev grundlaget for et dansk landbrugs-smøreksporeventyr, og Lindemann senior gjorde karriere i Sibirisk Kompagni, der var en central aktør i forretningsaktiviteterne. Den danske virksomhed i det senzaristiske Rusland er beskrevet langt

grundigere og mere nuanceret i andre værker end nærværende biografi. Til familiens uheld (eller held) blev faren fyret efter samarbejdsvanskeligheder, og familien nåede at forlade Rusland inden kejserrigets sammenbrud og bolsjevikernes statskup med deraf følgende negative konsekvenser for de danskejede virksomheder. Efter et kort ophold i Hamborg vendte familien hjem til Danmark, hvor man forsøgte at opretholde en konservativ og borgerlig facade, samtidig med at farens sygdomsforløb med dødelig udgang og manglende økonomiske midler førte til en fattigvin opvækst.

Efter en handelsuddannelse indledte Kelvin Lindemann i 1931 sin skrivende karriere med en række artikler i *Verden og Vi* fra en rejse til Leningrad med et dansk handelsskib. Artiklerne lå langt fra den almindelige glansbilledliteratur om Sovjetunionen og viste, at den rejsende, der ville, nemt kunne få øje på sovjet-samfundets skyggesider af slum, forfald og fattigdom, hvilken han gjorde i en sådan grad, at det rasende blev modgået i den kommunistiske avis *Arbejderbladet*, hvor den eneste rettesnor var de udstedte paroler fra Sovjetstaten og glansbillederne fra danske arbejderdelegationer, der blev ført rundt, mens de havde ideologiske skyklapper for øjnene.

Efter turen til Sovjetunionen fortsatte Kelvin Lindemann ad sin antikommunistiske og delvist antiparlamentariske politiske løbebane, hvilket førte ham ind i kredsen omkring partiet Dansk Samling og til en flirt med Nazityskland og deres propagandaarbejde i Skandinavien (herunder et ophold på et pensionat for skandinaviske forfattere i Travemünde), som journalist for *Politiken* på den fascistiske side af den spanske borgerkrig og til dækning af den fascistiske Jerngarde i Rumænien. Samtidig tog hans

forfatterskab fart, kulminerende med en delt førsteplads for romanen *Huset med det grønne træ* i en konkurrence udskrevet af Hasselbalchs Forlag. Som læser kunne man ønske sig, at forfatteren i sin gennemgang af Lindemanns virke i mellemkrigstiden ville være gået lidt mere i dybden end kun det øverste lag. F.eks. kunne det have været interessant med overvejelser over, hvordan det kan være, at kulturarbejdere og intellektuelle, der var imod enten kommunismen eller fascismen/nazismen, så ofte endte i den modsatte politiske yderfløjs grøft.

Samme ønske kunne man opstille, når talen falder på Lindemanns engagement i modstandsbevægelsen, hvor flirten med nazismen og fascismen i kraft af besættelsen var et fuldstændigt overstået kapitel for den stærkt nationalsindede dansker, som medlem af Holger Danske med roller som kurer, politisk indpisker, medvirkende i redningsaktionen for de danske jøder og illegal forlægger, hvor forfatteren mere opstiller en episodisk gennemgang af Lindemanns virke, indtil han i 1944 blev nødt til at flygte til Sverige, men ikke rigtig får argumenteret for, hvorfor han mener, det er, at Kelvin Lindemann skal tilskrives en større rolle, end det hidtil har været tilfældet i såvel erindrings- som forskningslitteraturen.

Tiden i Holger Danske fik også betydning for Kelvin Lindemann i den tidlige efterkrigstid, hvor han og andre modstandsfolk omkring Holger Danske blev efterforsket for likvideringen af den tyske pressemand og spion Hubert Gilbert, fordi modstandsbevægelsen ikke havde påtaget sig ansvaret for netop denne likvidering. Samtidig opregnes en række kunstneriske succeser, men også skuffelser fra perioden. Mere interessant er dog, at Kelvin Lindemann indgik i den tidlige kolde krigs kulturkamp, hvor han

i 1947 var ene om i Dansk Forfatterforening ikke kun at ville kritisere den manglende ytringsfrihed i Franco-Spanien, men også i de sovjetkommunistiske lande, hvilket da gennemført fik de kommunistiske forfattere Martin Andersen Nexø, Hans Scherfig og Hans Kirk til at melde sig ud. Polemikken kulminerede i 1949, da han i en avis skrev kritisk om en rejse til Sovjetunionen med en kulturdelegation, som han dog, viste det sig, aldrig havde været deltager i. Lindemann havde brugt artiklen til at understrege det sovjetiske overvågningssamfund, deltagernes ideologiske ståsteder og hulheden i den sovjetiske fredspropaganda, inden han i en ny artikel udstillede den aarhusianske slavist professor Ad. Stender-Petersen for de mange sovjetiske propagandafraser, han gennem tiden havde viderefremmet. Det kommunistiske svar var forventeligt rødglødende. I 1950'erne blev det antikommunistiske arbejde fulgt op i organisationer som PEN samt *Congress for Cultural Freedom*, sidstnævnte en CIA frontorganisation, og andre kontakter med CIA i Fjernøsten, hvor amerikanske kilder dækkede udgifterne ved hans rejser som korrespondent for danske dagblade, der modtog klart proamerikanske artikler, f.eks. fra krigen i Korea. Lindemanns fejde med den danske venstrefløj kulminerede 1961-62 med et nederlag i formandsvalget i Dansk Forfatterforening, men en sejr i en injuriersag mod forfatterne Hilmar Wulff og Børge Madsen. Siden gled Kelvin Lindemann stadig længere til højre, blandt andet gennem tætte forbindelser til Hans Hetler.

Gennemgående kan værket, som anført flere gange ovenfor, kritiseres for ikke ofte nok at gå mere i dybden end det første spadestik om Kelvin Lindemann og hans samtid. Og det er en skam, når man påtænker, hvor omfattende for-

fatterens kildestudier har været. Sammen med det må den udbredte uvane med at skrive historisk faglitteratur i dramatisk præsens (uanset forfatterens journalistiske flair for at skrive) og det fuldstændige fravær af kildeangivelser undervejs problematiseres.

Det skal derimod ikke skygges for, at det er positivt, at der er kommet en udgivelse, som sætter fokus på en antikommunistisk aktør fra mellemkrigstiden og Den Kolde Krig (særligt kapitlerne om kulturkampen og Kelvin Lindemanns rolle heri er biografiens højdepunkt), og man må håbe, at interessen for også de ikke-kommunistiske aktørers virksomhed og eventuelle påvirkningsbestrebelse af den offentlige mening under det, der oftere og oftere benævnes "kulturens kolde krig" vil stige. I den henseende er nærværende bog et interessant tidligt skud på stammen.

ERINDRINGER OGSÅ OM SMÅ FREDSGRUPPER ØST FOR JERNTÆPPE

Troels Toftkær: *Fra mit borgerliv: Erindringer om politik, jerntæppet og fredsbevægelser i øst og vest*, Thues Skrivestue, 2023, 245 s., Ill., ISBN: 9788797451502

Af **Torkil Sørensen**

Corona tiden var trøls for mange, men medførte også gode ting. Troels Toftkær tog sig således sammen til at få nedskrevet sine erindringer. På forsiden står han som 17-årig på vej ud på rejse i Europa. Hvor mange andre holdt sig til Vesteuropa, så rejste han efterhånd-

den også i Østeuropa, især da han i Nej til Atomvåben i 1980'erne holdt kontakt med små uafhængige fredsgrupper især i DDR men også i Tjekkoslovakiet.

Her er det nok på plads med en lille påskrift til brugsanvisningen for denne anmeldelse. Anmelderen har tidligere i *Arbejderhistorie* 2014:1 skrevet en artikel om denne kontakt i artiklen "DDR's forhold til Nej til Atomvåben, fra positiv kontakt til gensidig mistro", så måske er omtalen lidt farvet af, at jeg allerede har beskæftiget mig med en del af hans politiske virke. Artiklen byggede i høj grad på kopier af Stasi's dokumenter om Troels Toftkær og hans besøg i DDR, som han fik udleveret efter Murens fald. Fra Stasi dokumenterne fremgik bl.a. at da fire danskere fra organisationen mod Atomkraft, OOA, i oktober 1986 i Østberlin mødtes med ti fra uafhængige fredsgrupper i DDR, var fire af de ti samtidig uofficielle medarbejdere eller stikkere for Stasi. De små fredsgrupper ofte tilknyttet protestantiske kirker var altså stærkt infiltrerede, men alligevel var det fra disse kredse, opgøret med styret i Østberlin voksede sig stærkt i efteråret 1989.

Selv i forholdet til DDR er der dog nyt i bogen i forhold til artiklen. Troels Toftkær var skolelærer og i sin fritid i mange år aktiv i SF – han fulgte sin højskoleforstander Poul Dam fra Magleås Højskole ind i SF 1964 og gik siden med ham ud igen i januar 1978. Troels Toftkær havde første gang kontakt med flygtninge fra DDR, da han via Mellempølle Samvirke som 17-årig var på en ungdomsarbejdslejr i Vesttyskland. Den blev afholdt tæt på en stor flygtningelejr i nærheden af Oldenburg. I ungdomsarbejdslejren var der 12 tyskere, heraf også to oprindeligt fra DDR. I juli 1961 besøgte han for første gang Berlin – altså måneden før stor-

byen blev delt 13. august 1961 først af pigtrådshegn og siden af betonmure. I juli 1961 flygtede 30.000 fra øst til vest gennem Berlin.

Erindringerne kommer også ind på Troels Toftkær og en lille midtergruppes afgørende betydning i slutningen af 1967, da venstrefløjen i SF forlod partiet og dannede Venstresocialisterne, VS. Hans midterfløj ville undgå splitelse, men deres stemmer blev afgørende for at lederne fra SF ikke selv kom i mindretal og måtte udvandre for at danne nyt parti på den afgørende kongres i december 1967. Troels Toftkær var nok mere på bølgelængde med udbyrderne fra VS, men han konkluderer: "*..det er ikke partiets opgave at tilgodese dine eller mine følelser. Partiet.. .. skal gøre det bedst mulige for sine vælgere og for landet*".

Mens Nej til Atomvåben i 1980'erne kom i modsætning til den DKP dominerede Samarbejdskomité for Fred og Sikkerhed, gik han i 1969 sammen med bl.a. Ingmar Wagner fra DKP om Vietnam 69, mens den yderste venstrefløj satsede på de mere militante Vietnamkomiteer oprettet i december 1968. Her var Otto Sand en ledende figur, og det kostede han eksklusion fra DKP; som han dog nåede at komme tilbage til i 1980'erne inden han døde. Troels Toftkær havde en baggrund som militærnægter i Kompedal lejren og deltagelse i Kampagnen mod Atomvåben ledet af Carl Scharnberg. Troels Toftkær overhørte flere gange Ingmar Wagner formane Carl Scharnberg om ikke at melde sig ind i DKP; det var vigtigt Vietnam 69 fremstod mere tværpolitisk. Sammen med først Ingmar Wagner og senere en ung kommunist var Troels Toftkær to gange i Østberlin og omegn til møder med nordvietnamesere. I begyndelsen af 1970'erne var han også på besøg i DDR udenfor Østberlin sam-

men med en veninde, der kom fra en kommunistisk familie. Disse tidlige kontakter til DDR var ikke med i ovennævnte artikel, men det var dog hans deltagelse for SF i en fredskonference i Rostock i november 1976; året efter der var ophørt med at være store Østersøfestivaler i Rostock hver sommer. Wolf Biermann var netop blev nægtet hjemrejse til DDR, og det nævnte Troels Toftkær i et kort indlæg, der skabte stort postyr.

Troels Toftkær afslutter bogen med en kort konklusion, der knytter an til aktuelle begivenheder:

“Jeg skal ikke forsøge at skjule, at jeg selv opfatter det som paradoksalt, at jeg fra at være militærnægter nu er blevet tilhænger af oprustning! Min undskyldning er Putin og hans krig – jeg kan simpelthen ikke se anden måde at stoppe ham på end med våben.”

VALBORG HJORTH

Valborg Hjorth, Sygeplejerske ved Øst- og Vestfronten, ved Jakob Seerup. Hakon Holm Publishing, Bornholms Museum, 2022. 216 s., Ill., ISBN 978-87-87698-25-2.

Af Bernadette Preben-Hansen

Det er en intelligent, velskrivende ung kvinde, der pryder bogens forside: Valborg Hjorth, f. 1884 i Rønne på Bornholm. I sine tyvere sprang hun i sygeplejerskeuniform og havde modet til at rejse ud som sygeplejerske i den vide verden uden først at betænke, hvor stor den er, og hvor vidt hun kom.

Valborg skrev sine erindringer, der havnede på Bornholms Museum, hvor museumsinspektør Jakob Seerup tog fat på manuskriptet, som forelå i en maskinskreven version. Seerup har i samarbejde med forlaget forvandlet fortællingen til en rigt illustreret præsentation med fotografier fra Valborgs eget fotoalbum. Seerup har skrevet kapitelindledninger samt forsynet bogen med opklarende noter.

Verdenskrigen kaldte på sygeplejersker. Sygeplejen var lavstatus som arbejde for arbejderklassens kvinder. Der måtte gøres noget, borgerskabets kvinder skulle kaldes i geled. Sygeplejersken Maiken Lütken skrev derfor, idet hun efterlyste en højere status for sygeplejen: “Der er mere poesi i vor gerning, til trods for al grå virkelighed, end i nogen anden kvindelig livsstilling” (Berlingske Tidende, aften, 6. marts 1912). “Poesi er ikke hverdagen i sygeplejen”, indvendte oversygeplejerske Mathilde Haastrup, men “hårdt arbejde fra tidlig morgen til sen aften” (Berlingske Tidende, aften, 13. marts 1912).

Valborg var datter af keramikfabrikant Lauritz Hjorth i Rønne. Hun blev uddannet som sygeplejerske i Næstved i 1909-11 og rejste straks ud til arbejdet som sygeplejerske i Bruxelles i 1911-12. Byen blev en base i hendes virke. Hun arbejdede i Konstantinopel (Istanbul) i 1912-13 under Balkankrigene, inden Bruxelles igen kaldte i 1913. Hun var ved Bispebjerg Hospital i København, inden hun genså sin base i Bruxelles i 1915. Så kom hun til Rusland som sygeplejerske ved Dansk Ambulance i Petrograd (Sankt Petersborg) i 1915-16. Hun plejede sårede og invaliderede russiske soldater og officerer i lazaretjren ved Horserød i 1916-17, og hun var med på en fangetransport fra Daugavpils i Letland i 1917, for at hente udvalgte så-

rede krigsfanger med hjem til lazaretjeren ved Horserød i 1917-18. Hun var med Dansk Ambulance i Estland i 1918, da Estland og Letland lå i løsrivelseskrig fra det russiske imperium. Sovjet-Rusland anerkendte Estlands selvstændighed i Tartu i februar 1920, og Letlands selvstændighed ved freden i Riga i august 1920. Valborg arbejdede i lazaretjeren ved Hald i 1919, inden hun vendte hjem igen til Rønne i 1920. På Bornholm arbejdede hun fra 1920 ved Blykobbe Tuberkulosesanatorium, hvorfra hun gik på pension i Rønne i 1943. Valborg døde i Rønne i 1970.

Alle veje fører til Petrograd, og derfra min verden går i denne omtale. Det vrिमlede med danskere i Petrograd under verdenskrigen. Der var danskerkvarterer i byens fornemme gader, som i Millionnaja-gaden og i Sergievskaja-gaden, i dag Tjajkovskij-gaden.

Valborg var krigssygeplejerske i Petrograd under lægen Edvard Ehlers. Han var stifter og næstformand for Dansk Hjælpe-Ambulance-Komité, der blev grundlagt den 10. august 1914. Det var et privat foretagende, hvormod kan læses i *De danske Hjælpeambulancer 1914-1921, udgivet af Dansk Hjælpeambulancekomité, Paa Grundlag af Komitéens Arkiv, redigeret af Therese Ehlers Holstebro* (København 1923). Komitéen organiserede det krigskirurgiske hospital med 100 sengepladser for sårede frontsoldater fra Riga-Daugavpils-fronten. Lazarettet blev indrettet i et palæ i Sergievskaja 11 og åbnet den 27. oktober 1914 ved en højtidelig gudstjeneste under det officielle navn: "Dansk lazaret for sårede soldater under protektion af Hendes Majestæt Kejserinde Maria Fjodorovna" (Dagmar), skrev gesandten Harald Scavenius til Udenrigsministeriet i København. Initiativet lå hos den danske koloni i byen med

Anna Sofie Scavenius i spidsen – ikke i Dansk Røde Kors (s. 120) – og blev støttet af enkekejsersinde Dagmar og Russisk Røde Kors (Berlingske Tidende, 2. november 1914).

Hvert halve år ankom to friske danske læger og ti sygeplejersker fra København via Malmø, Stockholm, Haparanda-Tornio til Petrograd. Valborg var én af de ti danske sygeplejersker, der var med Malmøbåden fra Københavns Havn den 17. oktober 1915 (Nationaltidende, Berlingske Tidende, 17. oktober 1915). Efter seks måneder blev Valborg forlænget og kom først retur til København i september 1916. De halvårige vagtskifte kan følges i dansk dagspresse som eksempelvis i avisartiklen "Den danske Petrograd-ambulance i Stroganof-palæets pragtsale" (Nationaltidende, 24. august 1917).

Da fronten var i opløsning i 1917, blev det danske lazaret beordret til "som alle de andre krigslazaretter i Petrograd at modtage skørbugs-patienter. I hundredvis myldrede disse skarer af gustengrønne, blegsottige, afkræftede mænd ind på lazarettet, der nu måtte tages i brug fra kælder til loft", skrev lægen Sofus Otto Beyerholm (Nationaltidende, 23. august 1917). Lazarettet blev nedlagt den 1. januar 1918, hvorefter det danske sundhedspersonale rejste til Danmark eller tilsluttede sig enten gesandtskabet eller Dansk Røde Kors i byen.

Unge kvinder i sygeplejen under verdenskrigen må have været i en særlig liga af mental robusthed. Valborg var det i hvert fald. En dag måtte hun en tur i lazaretkælderen for at lede efter en vielsesring på en amputeret arm. Et andet dansk øjenvidne i Petrograd var Magnus Davidsen, der var kaptajn i reserven i den danske hær. Han var delegeret for gesandtskabet og skulle tilse østrig-ungarske krigsfangefangelejr i de østlige regioner af Moskva-militærdistrikt.

Davidson sad i venteværelset i august 1917 for en tyfus- og koleravaccine. “Det kaldes det danske lazaret”, skrev Davidson, “fordi betjeningen er danske læger og sygeplejersker, mens patienterne er sårede russere. Der var en klagen og jammer inde fra operationsstuen, hvor man skiftede forbindingerne, og ude i forværelset til operationsstuen sad jeg i lang tid og ventede”. Fem dage senere sad han atter i venteværelset: “Jeg så i dag på hospitalet, med hvilken orden en soldat pakkede et amputeret ben ind i en avis. Det skulle ud på en kirkegård og under højtidelighed begravnes i hellig jord”.

På den anden side af gaden – i Sergievskaja 10 – lå det fhv. østrig-ungarske gesandtskab, der i 1917-18 var hovedkvarter for det danske gesandtskabs krigsfangeafdeling, Afdeling B, for den dansk-organiserede krigsfangehjælp til østrig-ungarske krigsfanger i Rusland. Det gamle danske gesandtskab, Afdeling A, havde til huse i Millionnaja 11, mens Dansk Røde Kors’ kontor fra 1916 var i Millionnaja 16. Lazarettets danske sygeplejersker og gesandtskabets skrivedamer udvekslede sladder ved te-selskaber i Sergievskaja, hvorom skrivedamen Esther Aksel-Hansen beretter i sine breve fra Petrograd i 1917-18. Der var evige kompetencestridigheder mellem cheferne for Det Kongelige Danske Gesandtskab og Dansk Røde Kors, der hverken kunne eller ville samarbejde. En grov hovedregel er, at hvis en opgave er støttet af gesandten Harald Scavenius modarbejdes den nok af Dansk Røde Kors og vice versa. Begge institutioner konkurrerede om ansættelse af de dygtigste danske rejsende delegerede til krigsfangehjælpen.

Der var flere bornholmske læger og sygeplejersker i krigsfangehjælpen i Rusland. Cecilie Lütken var opvokset på Bornholm. Hun var

“ikke erotisk anlagt”, men forblev ugift og arbejdede i den militære sygepleje. I 1915 blev Cecilie chef for Hærens Sygeplejerskekorps, der blev nedlagt i 1924, fordi flere overordnede mandlige overlæger ikke ville acceptere en kvinde med den type myndighed. Som korpsschef sendte hun adskillige danske sygeplejersker til Petrograd, bl. a. de syv sygeplejersker fra korpset og Dansk Sygeplejeråd, der ankom til det danske gesandtskab i Petrograd i januar 1918, kort efter lazarettets lukning. Sygeplejerskerne fik opgaver for gesandtskabet, senere for Dansk Røde Kors. Ved ulykker – som da sygeplejersken Magda Kirchhoff døde i en trafikulykke i Moskva i oktober 1918 – skød de danske institutioner ansættelsesforhold og ansvar over på den anden danske institution.

Lægen Eiler Hempel-Jørgensen var delegeret for gesandtskabet i Petrograd fra juli til oktober 1917. Han besøgte krigsfangelejre i Rjazan- og Tambov-regionerne i Moskva-militærdistrikt. I en lejr ragede han straks uklar med lejrkommandanten, da han påtalte en forskelsbehandling i fødevarefordelingen. Rationerne blev fordelt efter den enkelte krigsfanges loyalitet i en nationalitetsstrid mellem østrig-ungarere og rumænere. Dagen efter førte en bevæbnet militær Eiler til Moskva. Han blev anklaget for kontra-propaganda og fik to dage til at forlade Rusland. Fra 1921 til sin død var han læge ved Nexø Sygehus, og han var på lægevagten den majdag i 1945, da sovjethæren bombede Nexø. Derom skrev Bornholms Tidende. Eiler døde på Rønne Sygehus i 1957.

Ingen by i Rusland uden en joker i geografien. Valborg rejste til Dvinsk, det russiske bynavn for Daugavpils i Letland, for at hente krigsfanger – og ikke til Minsk i Belarus (s. 158). Samtidens danske kilder havde ikke over-

blik over byer i Rusland. Portrættet af den ældre herre med skæg i uniform med kasket foran sygesenge (s. 129) er Dagmars adjutant og patron for krigslazareterne i Petrograd, general-løjtnant Dmitrij Jakovitj Dashkov, f. 1853 i Stockholm.

Valborg beskriver sit arbejde i en simrende forstemmelse over krigens konsekvenser. Hun skriver levende og læseværdigt. Sygeplejen var hendes kald og forblev det livet ud. Man kan kun imponeres over de unge kvinder under verdenskrigen, der havde modet til at rejse ud i den vide verden for at se sig om, og det uden at betænke, hvor stor den er, samt risikoen for måske aldrig mere at vende tilbage til Danmark. Det er en fin bog – lækkert layout, smukt illustreret, og energisk formidling af historien – om den bornholmske sygeplejerske, der rejste ud i den store vide verden og kom så vidt omkring.

EN SORT BOG OM ISRAEL

Morten Thing: *Israel, et mislykket samfund, en mislykket stat*, Forlaget Solidaritet, 2023, 224 s., Ill., ISBN: 9788793572492

Af Ole Olsen

Det første man bør læse af historiker Morten Things 200 sider lange bog med sort omslag er teksten på bagsiden. Her forklarer han som afsæt for bogen, at han er vokset op med en jødisk mor og en selvfølgelig positiv holdning til Israel. Og så fortsætter han:

“Efter 1967 gik det op for mig, at Israel var blevet til ved at jøderne havde fordrevet lan-

dets indbyggere, palæstinenserne. At forstå det medførte en stor skam i mit sind”.

Han skriver det ikke direkte, men hans bog synes tilegnet de mange, som heller ikke kendte de voldsomme konsekvenser af Israels oprettelse, eller ikke ønskede at vide den ubekvem sandhed om, at jøderne *ikke* kom til et næsten tomt land. Han skriver også til dem, som havde eller måske fortsat har en idylliseret forestilling om denne oprettelse af et jødisk nationalhjem – og ikke ønsker at vide, at der at det på forhånd var en zionistisk plan at fordrive store dele af den arabiske befolkning. I bogen får man syn for sagn.

Morten Ting fører os gennem zionismens opståen (ideen om et særskilt jødisk landområde, evt. en stat), som både var provokeret og inspireret af de nationalistiske strømninger i Europa i midten af 1800-tallet. Her blev der knyttet en tæt forbindelse mellem borgere, helst som en homogen national gruppe, et sprog, en stat og et afgrænset landområde. Det forstærkede antisemitismen og også jødernes længsel efter eget land. Jøderne blev i denne periode i øget grad defineret som et folk og ikke alene som religiøs gruppe – også af dem selv.

I de indledende kapitler om zionismens opståen beskrives, at der, naturligt nok, var forskellige holdninger til projektet og til hvordan det skulle kunne realiseres. Theodor Herzl, forfatter til *Der Judenstatt* (1896), havde især det jødiske proletariat som målgruppe. Dette både fordi de led mest under antisemitismen og fordi bønder og arbejdere for ham var de naturlige spydspidser i kolonisering af nyt land. “Først må vi have ‘hænderne’ på plads, så kan ‘hovedet’ og ‘pengene’ komme bagefter”, som Thing opsummerer det.

Zionismen var derfor i mange år især et socialistisk projekt med jødiske fagforeninger i Europa som vigtige støtter af projektet. En udvandring til Mellemøsten kom gradvist i gang, og med opbakningen fra den britiske udenrigsminister Balfour i 1917 og Storbritanniens rolle som statholdere i Palæstina fra 1920 (under mandat fra Folkeforbundet), tog indvandringen af jøder i området til. Klare betingelser i Balfour-erklæringen og i senere vedtagelser i Folkeforbundet om at skabe en jødisk politisk enhed i Palæstina *ikke* måtte gå ud over den lokale arabiske befolkning, var ikke det vigtigste element for aktørerne. Altså bortset fra den lokale befolkning som tidligt protesterede over indvandringen og over at være holdt helt uden for.

Forløbet frem til Israels oprettelse får vi en grundig gennemgang af i kapitlet “Kampen om Palæstina”, i høj grad via citater fra historiske kilder (hvilket kendetegner hele bogen – det er en historiker som har skrevet den!). I denne periode bliver zionismen militant, især med afsæt i Vladimir Jabotinskis synspunkt. Han, som Thing betegner som revisionist i forhold til zionismen, gik allerede under 1. verdenskrig ind for at oprette en jødisk legion og denne holdning slog i høj grad igennem i mandatperioden, hvor jødiske militante angreb både palæstinerne og de britiske myndigheder i Palæstina.

Jabotinski var også blandt de første til at erklære, at araberne måtte fordrives for at sikre en levedygtig jødisk (national-)stat, mens de mere socialistisk indstillede (repræsenteret ved Ben Gurion, som blev den 1. israelske premierminister) først fra 1937 indtog denne holdning. Omverdenen reagerede øjensynligt ikke på udsagnene og holdningen hos zionisterne om fordrivelse, muligvis fordi nazisternes behandling

af jøder på det tidspunkt var dominerede i det store billede.

Thing dokumenterer også, at zionismen i denne periode fik en racistisk dimension. Araberne blev nu, også i officielle dokumenter, omtalt som tilbagebæstændte og underudviklede væsener, som man ikke behøvede at opfatte som ligeværdige. Fordrivelse blev i hvert fald en realitet og var fra foråret 1948 iflg. Thing ret systematisk, hvilket han overbevisende dokumenterer, også med et eksempel på brug af Tyfusbakterier i et konkret tilfælde. Da Israel så blev oprettet i maj 1948 – i kraft af militær styrke på et større territorium end fastlagt i FN’s delingsplan – var kun ca. 20 pct. af den oprindelige befolkning tilbage. Ingen af disse har siden fået lov til at vende hjem, som ellers krævet af FN. Derimod har alle jøder umiddelbar ret til at komme til Israel. Israel-Palæstina konflikten er også en demografisk krig. Det handler om at være flest.

Et kapitel handler om antisemitismen og den jødiske retorik gennem statens nu 75-årige eksistens. Thing dokumenterer at alle jøder, også de som bor i andre lande end Israel, omfavnes af de skiftende israelske regeringer med forventning om, at de bakker op og støtter Israel. Samtidigt er der blevet arbejdet på en udvidet definition af antisemitisme, så kritik af staten Israels handlinger delvis ses som antisemitisme. I bogen er der bl.a. en række citater herom, også fra organisationer i Danmark, og i de fleste delstater i USA og i nogle lande i Europa er det fx ulovligt at opfordre til boykot af Israel.

Det sidste afsnit handler mest om Israel som samfund, herunder om at også jøder er genstand for diskrimination og racisme fra jøder. Dette gælder ikke mindst tilflyttere fra Mellemøsten og Afrika, nogle fordrevet som en reaktion på den zionistiske fordrivelse af palæsti-

nensere, andre tilskyndet af Israel til at komme. Jøder indvandret fra Europa har generelt haft magten i Israel og brugte, som dokumenteret af Thing, eksempelvis denne til at tage småbørn fra den store gruppe af jøder fra Yemen – og give dem videre til barnløse jødiske familier. Sorte jøder fra Etiopien har heller ikke haft det nemt og det samme gælder flere andre grupper, jf. Things grundige gennemgang.

Endelig bliver det beskrevet, hvordan Israel i mange af sine leveår var domineret af Arbejderpartiet og andre venstreorienterede partier og at fagforeninger havde stor indflydelse på udvikling af et (velfærds-)samfund for de fleste. Skiftet skete ved valget i 1977, hvor det højreorienterede Likud blev største parti og siden har spillet en stor rolle. Det delvise socialistiske Israel er blevet til højreorienteret samfund med enorme uligheder. Denne udvikling repræsenterer udover den grove behandling af palæstinenserne øjensynligt også en del af Morten Things skuffelse og skam.

Jeg vidste egentligt godt at vejen til oprettelsen af den israelske stat og dens senere liv er fyldt med grove metoder, ikke kun af dens modstandere, men i allerhøjeste grad af zionistiske ledere og senere israelske regeringer. Dette indtryk har Morten Things bog forstærket på overbevisende vis. Jeg håber andre vil benytte bogen som en anledning til at komme bag facaden som “det eneste demokratiske land i Mellemøsten”. Men læs den ikke på en dag, hvor du trænger til opmuntring.

HK KOMMUNAL I 100 ÅR

Nina Trige Andersen: *Papirussere, skrankepaver og blanketfinker. 100 års kamp om organisering og faglig identitet på velfærdsstatens kontorer*. Gads Forlag 2023, 344 s., Ill., ISBN 978-87-12-07257-7

Af Bent Gravesen

HK Kommunal har i anledning af 100-års jubilæet i 2023 givet historiker og journalist Nina Trige Andersen ‘*frie hænder til at gå på jagt i materialer, undersøge vinkler og interviewe de personer, hun fandt, var relevante og interessante – og dermed også frie hænder til at fortælle HK Kommunals og medlemmernes historie*’, som formanden for HK Kommunal skriver i forordet til bogen *Papirussere, skrankepaver og blanketfinker. 100 års kamp om organisering og faglig identitet på velfærdsstatens kontorer*.

Denne frihed har Nina Trige Andersen brugt – og brugt godt. Hun har brugt friheden til at stille nogle andre spørgsmål til sit righoldige kilde- og arkivmateriale, end de spørgsmål, der gennem tiderne som oftest er blevet stillet, når der skulle skrives jubilæumsskrifter for faglige organisationer. Det er der kommet en spændende og læseværdig bog ud af. En forskningsbaseret jubilæumsbog, der genbesøger historien om HK’s kommunale del for perioden fra 1923 til 1983, hvor det seneste jubilæumsskrift stoppede, og som dernæst og ikke mindst udfylder hullet i historieskrivningen om den efterfølgende udvikling frem til i dag.

Nina Trige Andersen stiller sine egne spørgsmål til et omfattende kildemateriale, der bl.a.

består af forbundsarkiver, lokale arkiver og udvalgte interviews. Hendes spørgsmål kredser ikke mindst om de lokale faglige kampe og samspillet mellem lokal organisering og indsatsen på forbundsplan.

Samtidig interesserer Nina Trige Andersen sig for den mangfoldighed af fagligheder, arbejdsfunktioner og arbejdspladser, der op gennem de 100 år kommer til at udgøre HK Kommunals medlems- og rekrutteringsgrundlag. Det drejer sig ikke blot om kommunal kontoradministration og økonomihåndtering, men om en lang række mindre, indbyrdes forskellige faggrupper såsom lægesekretærer, tandklinikassistenter, skolesekretærer, biblioteksassistenter, it-medarbejdere, laboranter og miljøteknikere. Bogens titel signalerer meget passende denne interesse for mangfoldigheden i HK Kommunals medlemsgrundlag ved at henviser til nogle af de øgenavne, der gennem tiden er blevet brugt om disse faggrupper *Papirus-sere, skrankepaver og blanketfinker*.

Tilsammen giver disse spørgsmål til kilderne en ny tilgang til HK Kommunals organisationshistorie end de tidligere jubilæumsbøger, mv., der altovervejende har haft fokus på den overordnede forbundshistorie og interessevaretagelse. Det er blevet en bog, der sætter HK Kommunals mangfoldighed under lup. For mange af faggruppernes vedkommende indeholder bogen selvstændige kapitler, der fremlægger ny viden om samspillet mellem faglig identitet, organisationsudvikling og faglige kampe inden for de enkelte områder.

Bogen undersøger, hvordan HK Kommunal gennem tiden som forbund har valgt (skiftende) faglige og fagpolitiske strategier for at varetage medlemsinteresserne for disse faggrupper. For forfatteren har det været et selvstændigt

formål at genbesøge de historiske erfaringer med de forskellige strategier og taktikker for at undersøge, hvordan de har været med til at skabe nutidens HK Kommunal og i bedste fald give in put til en kollektiv refleksion over, hvordan HK Kommunal fremover kan og bør tackle fremtidens udfordringer. Det er ifølge denne anmelder lykkedes, selv om den kritiske HK-læser måske undervejs vil ane en svagt løftet pegfinger i den sproglige fremstilling.

I bogen lægges der stor vægt på, at HK Kommunal ikke bare er kontorarbejdende på rådhuset, men en lang række forskellige faggrupper. Bogens fremstilling lægger stor vægt på at give læseren et historisk indblik i det ofte store og ikke sjældent konfliktfyldte organisationsarbejde blandt skolesekretærer, lægesekretærer, biblioteksmedhjælpere, tandklinikassistenter og EDB-folk. Dermed fremanalyserer bogen et historisk indblik i, hvordan nogle af HK Kommunals mindre faggrupper ikke altid har oplevet at blive taget lige så alvorligt i forbundet som de store faggrupper.

Nina Trige Andersen giver undervejs flere forskellige mulige forklaringer herpå. En medvirkende forklaring kan være selve det kommunale overenskomstsystem, hvor overenskomsterne for de små faggrupper først realitetsforhandles længe efter de store faggrupper. Når så forbundet ikke nødvendigvis altid får informeret de mindre faggrupper og deres medlemmer tilstrækkeligt herom, fører det undertiden til en oplevelse af at blive overset med dertil hørende utilfredshed. En anden mulig forklaringsfaktor kan ifølge Nina Trige Andersen være, at de mindre ofte kvindedominerede faggrupper i HK Kommunal ofte altovervejende (eller udelukkende) repræsenteres på forbundsniveau af mænd, der ikke nødvendigvis deler fagidentitet

med dem, de repræsenterer ved diverse forhandlingsborde, mv.

Bogen har et stærkt fokus på at afdække den historiske udvikling i de kønnede og organisatoriske hierarkier i HK. Bogen er dermed også en historie om kampen for ligeløn på kommunale arbejdspladser med mange kvinder – og for ligestilling internt i HK. Bogen skildrer en udvikling, der starter fra et udgangspunkt, hvor kvinder ifølge forfatteren ‘mødte en stærkt patroniserende agitation og ofte savnede opbakning fra forbundet, når de kastede sig ud i faglige kampe’ (side 177), og hvor kvinder kunne møde mandlige HK-ere, der (1926) argumenterede for, at et krav om lige løn for mandlige og kvindelige kontorassistenter ‘virkede hæmmende’ for en forbedring af mændenes lønforhold (side 178). Herfra beskrives så en udvikling, hvor et stigende medlemspres bl.a. som følge af en ændret kønsbalance blandt forbundets medlemmer med 1977-kongressen som et vendepunkt får forbundet til at oprette et stående ligestillingsudvalg og til at gøre noget ved ulighederne mellem mænd og kvinders løn- og arbejdsforhold. Udviklingen frem til i dag skildres ikke som mission completed, men dog som en udvikling frem til et HK og HK Kommunal, der ikke længere er ‘en organisation af piger, der lader sig regere af mænd’, som en daværende formand for HK-Aalborg ifølge kilderne angiveligt skulle have udtrykt det i 1970-erne.

Det er bogens fortjeneste, at den udfylder et forskningsmæssig hul. Bogen fremlægger helt ny viden om, hvordan HK Kommunal lokalt og som landsdækkende forbund har dannet ramme for kommunalt ansattes organisering og kollektive refleksioner og handlinger for at ændre og forbedre først og fremmest løn- og ar-

bejdsvilkår for en række ret forskellige faggrupper. I bogen lægges der stor vægt på at beskrive, hvordan lokale medlemmer med en anden erhvervs-, køns- og aldersmæssig sammensætning end de valgte tillidsrepræsentanter i forbundet centralt så anderledes på tingene og på, hvad HK burde og kunne gøre.

Her udgør bogens skildring af denne kønnede udvikling i samspillet mellem arbejdspladser, faggrupper, lokale fagforeninger og forbund et særligt prioriteret aspekt. Det er måske bogens største fortjeneste at fremlægge ny viden herom på en måde, der synes at give stof til sig kollektiv refleksion over, hvordan HK Kommunal fremover kan og bør tackle fremtidens udfordringer. Det er historieskrivning om fortiden for at forstå nutiden og kvalificere overvejelser om fremtiden. Læs den. Ikke mindst, hvis du interesserer dig for at genbesøge historien for at forstå nutidens udfordringer for HK Kommunal og den øvrige fagbevægelse.

BIOGRAFI OM REDAKTØR SUNDBO FRA ESBJERG

Søren Federspiel: *Redaktøren i Esbjerg. J.P. Sundbo – en biografi*, Knuths Forlag, 2023, 481 s. Ill., ISBN 10: 87-90580-40-0

Af **Torkil Sørensen**

Landarbejdersøn, landarbejder, højskoleelev og højskolelærer, journalist, agitator, redaktør samt lokalpolitiker i Esbjerg. Det er karakteristisk om J.P. Sundbo i den korte bagsidetekst på en ny biografi.

Han blev født 11.juni 1860 ved Ølstykke

som ældste søn af husmand og kulsvier Peter Frederiksen og hans hustru Inger Madsdatter. Efter konfirmation kom han selv ud at tjene på en nærliggende gård. 17 år gammel tog han videre ud i verden til det da nyligt tabte Nordlesvig, hvor han også fik arbejde på forskellige gårde. Det var i de år folkehøjskolerne blev etableret rundt i Danmark. I november 1878 kom han på Vejstrup Højskole lidt udenfor Svendborg; nabolandsby til nutidens Oure Efter- og Højskole. Vejstrup Højskole blev fra 1930 til efterskole, og som sådan findes den fortsat. Sundbo blev så begejstret for det første ophold i Vejstrup, at han tilbragte de tre vintre fra 1879 til 1882 på Askov Højskole – og siden blev han selv højskolelærer.

I første omgang blev han dog huslærer på en gård nær Odense, og i julen 1882 mødte han sin kommende hustru Karen på Solvang Mejeri ved Gelsted mellem Middelfart og Odense. De blev forlovede allerede nogle uger senere. I foråret 1884 begyndte hun som elev på Hjørlande Højskole. Samme efterår blev han endelig antaget som lærer på Lundby Højskole. Han fik det godt med eleverne, men ikke med forstanderen, så allerede næste forår skiftede han kortvarigt igen til job på en gård. Men fra efteråret 1885 blev han lærer på Hjørlande Højskole, hvor hun havde været elev, og samtidig blev han efter et uroligt år gift med sin Karen. Hun begyndte fra 1891 på jordemoderuddannelse.

Han blev selv valgt til hovedbestyrelsen i Socialdemokratisk Forbund i september 1894, og det skaffede ham jobs, fra 1896 som redaktionssekretær på den nye avis *Fyens Socialdemokrat*. Her blev han to år, til han i november 1898 kom til partiavisen i Esbjerg. Denne by voksede op, efter havnen blev bygget i 1868 for at erstatte tidligere forbindelser vestpå til Eng-

land via Hamborg; en effekt af nederlaget i 1864. Jernbaneforbindelsen var kommet til i 1874.

I denne by i kraftig vækst og med en efterhånden stærk arbejderbevægelse blev J.P. Sundbo til sin død i 1928. Han kom til at virke som markant lokalredaktør, lokalpolitiker samt vigtig drivkraft bag den nye Arbejderhøjskole i byen.

Det var i en periode, hvor Socialdemokratiet voksede sig stærk og til sidst også fik statsministerposten. Men samtidig var der i denne arbejderbevægelse en militant opposition til venstre, hvoraf nogle få fra 1919 samlede sig i Danmarks Kommunistiske Parti, DKP.

J.P. Sundbo hørte i en længere periode til venstrefløjen, og lige efter udbrud af Første Verdenskrig skrev senere statsminister Stauning 7. september 1914 til kontrollkomiteen i Esbjerg for at klage over en redaktør og et partiblad, der faldt partiets rigsdagsmænd i ryggen. Konflikten fortsatte, og da Gerson Trier meldte sig ud af Socialdemokratiet i efteråret 1916, fordi Stauning tog imod en ministerpost, skrev selveste Lenin om Gerson Trier og redaktør J.P. Sundbo, der i Danmark repræsenterede oppositionen imod minister-socialismen.

Sundbo kom dog ikke til at følge de mest militante i datidens arbejderbevægelse over i DKP. I første omgang skrev han ganske begejstret over revolutionen i Rusland. Men allerede 22. februar 1918 konkluderede han:

“Der tales meget om, at revolutionen vil brede sig til midtmagterne og Vesteuropa... ..Kun under én betingelse kan revolutionen lykkes i den moderne militærstat, nemlig når hæren er med i revolutionen”.

Og selv om han i starten af Første Verdenskrig havde været tæt på de kredse, der nu forsøgte at gøre Socialdemokratisk Ungdomsforbud, SUF, til en vigtig del af et ny venstresocialistisk (og snart kommunistisk) parti, så valgte han en anden vej. 7. oktober 1919 skrev han i en leder i *Vestjyllands Social-Demokrat*:

“Hvis vi brød med 2.internationale for at gå over i tredje [Kommunistisk Internationale.ts] ville vi skære den gren af, vi sidder på, bryde med hele den øvrige verden og kun have det tvivlsomme Rusland at støtte os til”.

Biografien er på knap 500 sider, så man kan læse meget mere detaljeret om hans politiske udvikling og hans liv. Nogen vil nok finde bogen lige rigeligt detaljeret, men man kan jo vælge at dykke ned i de perioder i arbejderbevægelsens tidlige historie, som man er mest interesseret i. Det er i hvert fald interessant at støde på en markant person, der selv valgte sin vej.

VI ER HER I KRAFT AF VORE KAMMERATERS VILJE

Knud Knudsen: *Dansk fagbevægelse – de første hundrede år. Temaer & portrætter*, Knuths Forlag, 2022, 399 s., Ill., ISBN: 978-87-90580-39-1

Af Nina Trige Andersen

Knud Knudsen har til sin nye bog om fagbevægelsens historie udvalgt 20 nedslag fra 1870erne og omtrent hundrede år frem, om end tyngden særligt ligger på tiden før 1945. Det er forfatterens formål at vise, at

“den faglige kamp lige fra starten havde et perspektiv ud over kampen for højere løn”, hvilket slås an med citat fra Jens Jensens åbningstale ved stiftelsen af den faglige landsorganisation, der var en af forløberne for nutidens FH, i Folket Hus på Enghavevej i København i januar 1898:

“(…) vi kommer som fredens mænd, der kun kræver ret for alle til at leve et menneskeligt liv, men vi ved også, at for at nå dette mål må vi være samlet under solidaritetens røde banner og væbnet med tankens blanke våben opfyldt af begejstringens hellige ild”.

Foruden ‘fredens mænd’ har også en del kvinder fået plads i *Dansk fagbevægelse – de første hundrede år. Temaer & portrætter*, der behandler temaer som overenskomsternes og strejkernes historie, Landsorganisationens tilblivelse, agitation og internationalisme, relationen mellem faglærte og ufaglærte (eller “tillærte”), såvel som centrale politiske aftaler som Septemberforliget og Kanslergadeforliget.

Bogen er en lidt spøjs blanding mellem en slags oversigtsværk – hvilket Knud Knudsen ellers specifikt fremhæver, at det ikke er – i den forstand, at kendte og kanoniserede begivenheder og strømninger i dansk fagbevægelses historie har fået deres egne kapitler, og en tematisk struktureret analyse af, hvordan fagbevægelsen blev en central aktør i at “opbygge et samfund med en udstrakt grad af lighed”, hvor også en række enkeltpersoner (både mænd og kvinder, dog flest af førstnævnte) bliver viet særlig opmærksomhed i tråd med den biografiske vending i arbejderhistorien.

Bogen er velskrevet og velstruktureret og giver en god indføring i dansk fagbevægelses

udvikling og interne modsætninger. Der ligger et solidt kendskab til både konkrete kilder, arkivernes struktur og den eksisterende faglitteratur (helt tilbage fra slutningen af det 19. århundrede) bag den bedrift, Knud Knudsen har gennemført med sit seneste bidrag til arbejderhistorien. Det er ikke ofte, man bliver forkælet med en sådan velformidlet blanding af overblik og detaljerigdom.

Ikke desto mindre har bogen også nogle blinde vinkler, som afstedkommer nogle til tider naive kommentarer fra forfatterens side, og som bidrager til at banalisere den overordnede analyse. Disse blinde vinkler er – trods forfatterens tydelige forsøg på at give kvinder deres retmæssige plads – især knyttet til køn.

Som i kapitlet om “pionererne” i dansk fagbevægelses første årtier, hvor Knud Knudsen fx oplister en lang række hverv og opgaver, som Smedeforbundets forretningsfører J.A. Hansen udførte, efterfulgt af kommentaren: “Det var utroligt, hvad den tids formænd kunne overkomme”. Denne type formænd havde imidlertid med garanti både (kvindelige) sekretærer og en eller flere kvinder, som varetog det reproduktive arbejde for dem, så de ikke selv skulle bruge tid på hverken at skrive deres egne notater og breve, at passe børn eller gamle, vaske tøj, lave mad eller gøre rent, og i det lys er det – uden at forklejne den givetvis ekstraordinære indsats, som enkelt personer gjorde – måske mindre utroligt, hvad de kunne overkomme i det offentlige liv.

Den kønnede arbejdsdeling i både det private og det organisatoriske kunne også have bidraget til at belyse, hvorfor fx Syernes Forbund (og Kvindeligt Arbejderforbund) havde nogle vanskeligere opstartsår, og opnåede “beskedne resultater”, som Knud Knudsen flere gange skriver i kapitlet Syersker, og

hvorfor arbejdsgiverne ofte var betydeligt mere kolde i røven overfor de kvindelige arbejders krav. Forudsætningerne og betingelserne taget i betragtning kunne man beskrive de resultater, de første kvindefagforeninger opnåede både organisatorisk og overenskomstsmæssigt, som imponerende snarere end beskedne.

Syndikalismen har fået plads blandt de tyve nedslag, Knud Knudsen har valgt at medtage, og det er ellers et kapitel af dansk fagbevægelseshistorie, som ofte forbigås. Der er mange interessante oplysninger og anslag i denne del af bogen.

Ikke desto mindre kan det undre, at forfatteren vælger at fokusere på den allerede bedst belyste figur i den danske syndikalistiske tradition, nemlig Christian Christensen, i stedet for fx at følge nogle af de kvinder, der indtog ret bemærkelsesværdige positioner, og som da også nævnes kort.

Trods et åbenlyst forsøg på at forholde sig nøgternt og solidarisk i beskrivelsen af en strømning, der mødte megen modstand i resten af fagbevægelsen og hvis bidrag er blevet stedmoderligt behandlet i historieskrivningen af eftertidens “vindere”, så skæmmes kapitlet Syndikalismen pletvist af latterliggørende kommentarer. Som når en agitationenkampagne i 1914 med foredrag som “Syndikalismen som praktisk klassekampsbevægelse og revolutionær verdenside”, “Hvad kan arbejderne lære af krigen” og “Reformistisk og revolutionær socialisme” kommenteres med: “Umiddelbart ikke de letteste emner for en almindelig dansk arbejder”. Hvorfor ikke, kunne man spørge, og adskiller de titler sig egentlig væsentligt i kompleksionsgrad fra de foredrag, der blev holdt i andre dele af arbejder- og fagbevægelsen på den tid? Hvad

er i øvrigt “en almindelig dansk arbejder” og hvad ved forfatteren om, hvad de interesse-rede sig for og kunne følge med i?

I bogens overordnede analyse identificerer Knud Knudsen en række karakteristika ved dansk fagbevægelses udvikling de første hundrede år, herunder bevægelsen mod stadig større grad af udvikling i den parlamentariske logik og regeringsførelse (som dog ikke fylder meget i analysen) og ikke mindst den organisatoriske centralisering.

Desværre bærer analysen præg af en ‘det måtte jo gå, som det gik’-tænkning, som når forfatteren i det opsamlende kapitel konstaterer: “Tiden var løbet fra de små forbund”. Hvad skal det sige? At det var en naturgiven udvikling? Her kunne man minde om et andet citat fra den Jens Jensen-tale, forfatteren bruger i indledningen: “Vi er her i kraft af vore kammeraters vilje”. Med andre ord: Vi er, hvor vi er, fordi det er det foreløbige udfald af fagbevægelsens interne kampe om strategi og taktik, kampe der på én gang er formet af og er med til at forme en bredere kontekst. Alt kunne være faldet anderledes ud, og vil muligvis se helt anderledes ud, når vi ankommer til slutningen af fagbevægelsens næste hundrede år.

Centraliseringens pris var blandt andet nedprioritering af faglig identifikation og demokratisk nærhed mellem medlemmer og forbund, hvilket Knud Knudsen også konstaterer, men igen med et ordvalg som kunne det ikke have været anderledes. Dette aspekt bliver sat i relation til “udviklingen i det danske samfund, hvor der med kommunalreformen i 1970 skete en sammenlægning i større enheder”. Og det er faktisk lidt overraskende, at den velfærdsstatslige infrastruktur pludselig benævnes, endda i opsamlingen. Ikke et

eneste af kapitlerne beskæftiger sig nemlig med den del af fagbevægelsen, som hører til det offentlige område.

Der er ikke noget i vejen for at fravælge den faglige organisering af offentligt ansatte – som da også først begynder at få reel betydning i de sidste årtier af den periode, bogen beskæftiger sig med – i en fremstilling, der allerede er ambitiøs i sin tematiske og tidsmæssige spændvidde. Men det havde været passende at fremhæve det som et bevidst fravalg, frem for blot at udelade hele denne væsentlige del af dansk fagbevægelses historie, og det havde været passende at overveje, hvad dette fravalg har af konsekvenser for analysen, herunder i relation til køn.

Når alt dette er sagt, er bogen en fornøjelse at læse, og fuld af interessante både små og store historier. Der er ikke mange arbejderhistorikere, der som Knud Knudsen besidder det overblik og det overskud, der skal til for at kunne sige noget væsentligt om dansk fagbevægelses historie gennem hundrede år, og at kunne strukturere det i velvalgte temaer og portrætter.

KOMPROMIS MELLEM VELFÆRD OG NYLIBERALISME

Søren Kolstrup: *Forandringens årti. Mellem velfærd og nyliberalisme 1990-2001*, Frydenlund, 2022, 567 s., ISBN 978-87-7216-518-9.

Af Bent Gravesen

Der eksisterer efterhånden en ganske omfattende international forskning i, hvordan de europæiske socialdemokratier på for-

skellig vis fra 1980-ernes slutning brød op fra tidligere tiders politik og partiprogrammer for at deltage og bidrage mere eller mindre aktivt og helhjertet i det, som nogle forskerne har kaldt den nyliberale periode fra 1990'erne og frem til i dag. Forskningen omkring den danske velfærdsstats og det danske socialdemokratis udvikling er noget mere sparsom. Søren Kolstrups bog *Forandringens årti. Mellem velfærd og nyliberalisme 1990-2001* er et vægtigt bidrag hertil. Med bogen skriver Søren Kolstrup sig ind i og tager udgangspunkt denne internationale forskningsdiskussion.

Søren Kolstrup bruger først og fremmest tilgange fra den internationale forskning som springbræt for sin egen forskning, hvor han forsøger at analysere og karakterisere 1990'ernes særlige danske udvikling af økonomisk politik og velfærdsstat.

I den internationale forskningsdiskussion er begrebet nyliberalisme (neoliberalisme) blevet defineret og analyseret ret forskelligt. En væsentlig del af forskningen har taget afsæt i den oprindelige nyliberalisme, der var en slags samlebetegnelse for en politisk-ideologiske bevægelse, der kan føres tilbage til slutningen af 1930-erne, hvor blandt andre den østrigsk-britiske økonom Friedrich Hayek stiftede det såkaldte Mont Pèlerin Society (MPS), der var et transnationalt netværk af intellektuelle, forskere og forretningsfolk, der løbende mødtes for at diskutere og arbejde for en ny type liberalisme, der ikke blot begrænsede sig til kritik af socialisme og hyldede til markedskræfterne, men som så et politisk behov for aktivt at bruge statsmagten til at fremme markedsregulering af hele samfundsøkonomien.

Denne del af den internationale forskning synes ikke at spille så stor en rolle som inspiration for Søren Kolstrups forskning. Bogen stu-

derer ikke selve de nyliberale ideers veje til indflydelse i danske politik i almindelighed og inden for det danske socialdemokrati ikke nærmere.

Søren Kolstrups forskning er mere inspireret en anden international tendens i nyliberalismeforskningen, nemlig den primært marxistisk orienterede forskning, hvor nyliberalismebegrebet bruges til at karakterisere en ny fase eller epoke i kapitalismens historie, hvor kapitalen realiserer et nyt økonomisk-politisk projekt bl.a. vendt mod de styrkepositioner og velfærdsgevinster, som arbejderklassen og de politiske centrum-venstrekræfter havde erobret under velfærdsstatens glansperiode frem til den økonomiske krise i 1970'erne.

Bogen adskiller sig dog fra en stor del af denne internationale forskning ved at interessere sig mindre for nyliberalismens virkningshistorie og mere for selve den historiske udvikling, hvor nyliberale ideer og politikformuleringer hos både borgerlige partier og Socialdemokratiet tager livtag med en række af velfærdsstatens historiske politikken og institutioner.

Bogens forskningsspørgsmål fokuserer på, hvilke styrke nyliberalismen var i stand til at manifestere sig i Danmark, hvilke modgående kræfter og tendenser der var samt hvad virkningshistorien blev af disse kampe og skiftende kompromisser op gennem 1990'erne.

Disse forskningsspørgsmål synes velvalgte og fungerer især godt, når det drejer sig om at beskrive den konkrete historiske udvikling i politiske kompromisser mellem velfærd og nyliberalisme på de forskellige velfærdstemaer. Det er her bogens store force ligger.

Dermed præges bogen for både velfærdsstatens og Socialdemokratiets vedkommende af mere deskriptiv tilgang. Bogen beskriver ikke mindst indgående, hvornår og i hvilken aftap-

ning en række nyliberalt inspirerede ideer bliver en del af socialdemokratisk politik. Den overvejende deskriptive tilgang indebærer, at der gøres væsentlig mindre ud af at forsøge at forklare, hvordan en sådan udvikling i socialdemokratisk politik kunne finde sted, hvilket anmelderen godt kan savne undervejs i læsningen.

Dermed lægger bogen afstand til de dele af den internationale forskning, der har anskuet de nyliberale ideer som en slags nærmest uimodståelige flodbølge, der rev alle hjørner af samfundslivet, inklusiv de socialdemokratiske partier og regeringer med sig. Søren Kolstrup fokuserer i bogen stærkt og kvalificeret på de løbende politiske samfundskompromiser mellem velfærd og nyliberalisme, som han kalder 1990'erne politiske reformaftaler og -forlig.

Bogens forskningsspørgsmål undersøges emnemæssigt gennem en historisk analyse af udviklingen i dansk økonomisk politik og velfærdsstat i bredeste forstand i perioden 1990-2001. Emnemæssigt dækkes økonomisk politik, social- og arbejdsmarkedspolitik, sundhed, uddannelse, bolig til infrastruktur i form af transport, kommunikation og elforsyning. Hovedvægten lægges således på de konkrete velfærdsområder og på de områder af økonomien, hvor der i 1990'erne foregik en mere eller mindre omfattende liberalisering og privatisering. Selve den økonomiske politik, herunder finans-, penge- og erhvervs politikens udvikling behandles derimod mindre indgående.

I bogen redegøres der på grundlag af partiarkiver (Socialdemokratiet og Venstre), nogle fagforbundsarkiver (Dansk Metal, SiD og LO), folketingsmaterialer, enkelte udvalgte aktørinterviews samt en lang række fremstillinger (herunder Søren Kolstrups egne) for, hvordan det danske socialdemokrati op gennem 1990'erne

gik nye politiske veje og sammen med sine politiske samarbejdspartner ændrede det danske samfund gennem et historisk nyt kompromis mellem velfærd og marked med større spillerum for markedsmagt og markedsregulering end tidligere.

Der argumenteres i bogen for, at nyliberalismens vinde sejrede i 1980'erne og ikke mindst 1990'erne. Ifølge bogens analyse skete det ikke mindst ved, at nyliberalismen satte sit afgørende præg på produktions- og finansverdenen både internationalt og i Danmark. Mere marked og mindre stat. Det er bogens fortjeneste, at denne udvikling beskrives nuanceret og med blik for stadigt skiftende kompromiser mellem historisk overleveret velfærd og nyliberalistisk markedsgørelse.

Der er ifølge Søren Kolstrup ikke tale om nogen altomfattende sejr for en ny epokes kapitalisme i 1990'ernes Danmark. Nyliberalismens sejre og gennemtrængning af det danske samfund blev relativ i form af det Kolstrup betegner som en række politiske kompromiser mellem velfærd og nyliberalisme.

Udviklingen karakteriseres et særlig dansk glidende ideologisk og politisk kursskifte med en betydelig privatisering af bl.a. infrastruktur og finansvæsen sideløbende med en stille og umiddelbart umærkelig revolutionering af spilleregler og rettigheder iblandet et kontinuum af skattefinansieret universel velfærd og keynesiansk inspireret finans- og konjunkturpolitik.

Dermed lægger bogen afstand til de dele af den internationale forskning, der har anskuet de nyliberale ideer som en slags nærmest uimodståelige flodbølge, der rev alle hjørner af samfundslivet, inklusiv de socialdemokratiske partier og regeringer med sig. Søren Kolstrup fokuserer i bogen stærkt og kvalificeret på de

løbende politiske samfundskompromiser mellem velfærd og nyliberalisme, som han kalder 1990'erne politiske reformaftaler og -forlig.

Dette er på én gang bogen styrke og svaghed. Styrken er den selvstændige empirisk velfunderede danske analyse, hvor bogen omhyggeligt og informativt skitserer, hvorledes der inden for velfærdsstat og økonomisk politik op gennem 1990'erne udvikles et nyt særligt dansk samfundskompromis mellem velfærd og nyliberalisme. Undervejs lægges der særlig vægt på det, der også har været fremherskende i den internationale forskning, nemlig Socialdemokratiets udvikling og rolle i skabelsen af dette samfundskompromis.

Svagheden er til gengæld, at bogen kun mere sporadisk diskuterer, hvorledes den særlige danske udvikling be- eller afkræfter nogle af de undertiden vidt forskellige teser i den internationale forskning i socialdemokratiernes 'neoliberale vending' i 1990'erne. Dette er for så vidt kun resultatet af en åbent valgt selvbe-grænsning fra Søren Kolstrup i den 567 siders lange bog. Bogens forskningsspørgsmål er bevidst ikke lagt komparativt an, men derimod begrænset til en karakteristik af styrken i og modtendenserne til den særlige danske nyliberalisme og virkningen heraf på 1990'ernes danske reformer, omstillinger og nedskæringer.

Bogen er bestemt læseværdig og bringer ny viden om og nye historiske vinkler på, hvordan der op gennem 1990'erne blev formet et nyt samfundskompromis, hvor den mere eller mindre universelle danske velfærdsstat blev farvet og formet af statsintervention for at udbrede konkurrence og markedsregulering til stadigt større dele af velfærdsstatens sociale og politiske sfærer. Men bogen om hvordan og hvorfor de nyliberale ideer og politikker kunne vinde så

store politiske sejre hos både partier og borgere op gennem 1900'erne og videre frem i 2000'erne har Søren Kolstrup endnu ikke skrevet. Men det kan jo komme.

ØSTTYSK TOPATLET UNDERSØGER DOPING, SOM HUN OG ANDRE IDRÆTSFOLK BLEV UDSAT FOR

Ines Geipel: *Fagre nye himmel. Rumeventyr, eksperimenter og hemmelige arkiver*, Gads Forlag, 2023, 240 s., Ill., ISBN 978-87-12-07089-4

Af Torkil Sørensen

Ines Geipel satte som østtysk topatlet i 1984 I verdensrekord i 4 x 100 meter løb. Hun var uden sin viden blevet dopet i et program, der faktisk var koblet til Øststaternes rumprogram. Efter Berlin-Murens fald blev hun fra 2013 leder af en støtteforening for dopingofre. Hun gav sig fra 2018 til at forske i arkiver som Stasi arkivet og Bundesarchiv i Berlin i DDR-dokumenter om doping, og det resulterede i bogen, der udkom på tysk i 2022 og oversat til dansk i 2023 på Gads Forlag.

Tilbage i 2000 var der en stor proces i Berlin mod de ansvarlige for DDR's statslige dopingprogram, hvor hun var en af sagsøgerne. Da der kom en første lov om erstatninger, fik knap 200 tidligere sportsudøvere økonomisk støtte, men ved anden lov var tallet steget til knap 2.000.

Forskning i doping hang sammen med forskning i militærmedicin – herunder erfaringer fra rumfart. Luftfartsmediciner Hans Haase var med til at studere kosmonauter, og han skrev i en afhandling: "*Efter forfatterens mening*

vil anabole steroider kunne bidrage til at standse udvikling af muskelatrofi”; det at rumrejsende typisk mistede 20 procent af kræfterne i benene og ti procent af kræfterne i armene i løbet af de første fire ugers flyvning.

I eftersommeren 1978 var den østtyske kosmonaut Sigmund Jähn en uge i rummet, og han blev den helt store helt i DDR ved hjemkomsten. 21. september fik han overrakt en flintebøsse til bukkejagt med indskrevet hilsen fra parti- og statschef Erik Honecker på skæftet.

Langt senere kunne Ines Geipel i dokumenter læse, at Sigmund Jähn i Sojus 31 havde lidt af klaustrofobi; i og for sig ikke så sært. Men hverken han eller DDR's sportshelte fremstod i offentligheden som andet end store helte.

At der blev eksperimenteret med et statsstyret dopingprogram blev ikke omtalt. 12. august 1981 blev der etableret et særskilt militærmedicinsk akademi i Bad Saarow udenfor Berlin; i øvrigt et sted, hvor nazisterne frem til 1945 havde forsket i at få bygget atombombe bl.a. med hjælp af Manfred von Ardenne. Det var her en afhandling allerede i sommeren 1980 omtalte, at 17 redskabsgymnaster, 14 atletikudøvere, 16 konkurrenceskyttere, 3 udspringere og 25 brydere havde været med i forsøg med bl.a. oxytocin. Fra Bad Saarow blev der leveret separate doser til hærens sportsklubber. Ovennævnte Manfred von Ardennes forskningsinstitut i Dresden præsenterede i 1982 stoffet Oxygenabund, der muliggjorde højere iltoptag i blodet. I 1988 blev der på mindst 16 sygehuse som i Rostock og Schwerin gennemført studier af EPO – men faktisk var det test af midler udviklet af vesttyske medicinalindustri firmaer. Egentlig var EPO beregnet til nyresygdomme, men som bekendt blev det snart også anvendt af sportsfolk.

I de gamle dokumenter stødte Ines Geipel også på sin egen læge, Hartmut Riedel, som hun hørte under i Jena fra september 1977 først som længdespringer og siden som sprinter. Fra 1982 blev han cheflæge for atletikudøverne, og også han eksperimenterede med doping. Hun havde selv været glad for ham som læge, fordi han var rolig og verdensmandsagtig...

Ines Geipel konkluderer selv et sted, at *“der er for meget materiale, for meget stof, for meget historie”*. En kritik af bogen er da også, at den ellers spændende historie om det statslige dopingprogram i DDR bliver fortalt på en måde, så de overstående facts er fundet glimtvis i bogen. Flere steder er der gengivet oversatte tekster fra nogle af de dokumenter, som hun er stødt på under forskning i en række arkiver, men det er ikke tekster, der ganske konkret siger noget om dopingprogrammet. Muligvis kender tyske læsere allerede meget til temaet fra aviser og andre medier, men for danske læsere kunne det have været godt med en mere præcis gennemgang af dopingprogrammet.

EN DANSKER I DE SOVJETISKE KZ-LEJRE

Thomas Kvist Christiansen: *Alex – Miraklet fra Stalins Gulag*, Kvist Kommunikation, 2022, 592 s., Ill., ISBN: 978-87-971035-2-4

Af Kim Frederichsen

For godt 10 år siden da nærværende anmelder skulle forberede sig på at holde oplæg til en høring i Landstingssalen på Christiansborg om det sovjetiske koncentrations- og arbejdslejrsvy-

stem, GULag, var det en chokerende oplevelse at slå op i *Den store danske encyklopædi* og sammenligne opslagene for “Buchenwald” og “Kolyma”. Hvor førstnævnte omhandlede Holocaust og sluttede med en henvisning til opslaget “koncentrationslejr”, var sidstnævnte nærmest en geografisk beskrivelse, hvor det højest i en bisætning blev nævnt, at der også havde været nogle arbejdslejre i Stalintiden. Situation er heldigvis blevet forbedret i den elektroniske udgave af encyklopædien, men der kan desværre stadigvæk sættes spørgsmålstegn ved, om det almene kendskab i offentligheden til de sovjetiske lejre, der eksisterede før, under og efter det såkaldte tredje rige, i dag. Muligvis forholdt det sig anderledes i 1960, hvor en af årets bedst sælgende bøger var lægen Alexander Thomsens erindringer fra sin tid som politisk fange i de sovjetiske kz-lejre.

Familien har siden bevaret erindringer om og de fysiske minder fra Alexander Thomsens ophold i lejrsystemet, og hans søn er i dag en efterspurgt foredragsholder. Familien har overladt det til journalist Thomas Kvist Christiansen at genfortælle historien, både på baggrund af den oprindelige bogudgivelse, hustruens erindringer samt familiens minder.

Alexander Thomsen rejste i maj 1945 til Berlin på en mission for Røde Kors for at hjælpe ofre for nazismen. Han blev siden arresteret af de sovjetiske myndigheder og transporteret til Sovjetunionen, hvor han efter et længere ophold i Butyrka fængslet og en parodi på en retssag blev indsat i det sovjetiske KZ lejrsystem af såkaldte arbejds- og forbedringslejre i det nordlige Vorkuta lejrsystem. Til Alexander Thomsens held var der mangel på læger, og han fik en række stillinger indenfor dette område, hvilket redede ham fra det hårde udendørsarbejde eller minerne. Undervejs mødte han den

lettisk fødte læge Olite Priede, der først var blevet dødsdømt og siden havde modtaget en forvandlingsstraf på 10 års lejrphold som tak for sin indsats som læge for modstandsfolk og indbyggerne i de tysk besatte områder af Letland efter den sovjetiske genbesættelse af landet ved afslutningen af anden verdenskrig. De to forelskede sig og fik sammen en søn, som de navngav Alex, inden de blev skilt ad af systemets umenneskelighed, og Alexander Thomsen blev sendt videre til en lejr i Stalino (nu Donetsk i Ukraine), hvor Alexander Thomsen blev idømt en ny femårig dom, denne gang for – mens han var indsat i fangelejrene – at have udøvet spionage til fordel for det danske gesandtskab ved at have stået i skriftlig forbindelse med det. Absurditeten i anklagen taler for sig selv, men man må som Alexander Thomsen selv konstatere, at han vidste for meget, og at gummiparagraf 58 i den sovjetiske borgerlige straffelov endnu en gang fandt anvendelse til et justitsmord af politiske årsager i den sovjetiske diktaturstat. Sønnen undgik den normale straf for at være født at såkaldte “folkefjender”, at blive opbevaret på et statsligt børnehjem, fordi Olites søster adopterede ham. Efter Stalins død i 1953 forsvandt lejrene ikke, selvom man oplevede en vis opblødning i lejrregimet, og i 1955 blev Alexander Thomsen løsladt og overdraget til den danske militære mission i Berlin. Samme år fik Olite Priede mulighed for at rejse hjem til sin søn i Riga. Men først med statsminister H.C. Hansens mellemkomst i forbindelse med sit statsbesøg i USSR i 1956 fik Alexander Thomsen og Olite Priede mulighed for at blive genforenet i Danmark. Her giftede de sig og flyttede sammen med sønnen til Sønderjylland, hvor Alexander Thomsen gennem mange år virkede som læge og søgte oprejsning overfor

de institutioner og myndigheder, der havde svigtet ham i forbindelse med lejropholdet. Sammen med de fysiske og psykiske følger af fangenskabet opsled det forældrene, og sønnen oplevede – som mange andre børn af koncentrationslejrfanger – at nok var der en vis materiel rigdom, men følelseslivet var blevet forkvaklet.

Der er således tale om et væsentligt og omfattende værk, selvom der kan sættes spørgsmålstegn ved, om sidetallet havde behøvet at være helt så højt. Med andre ord må man til dels problematisere Thomas Kvist Christiansens rolle som formidler. Der bliver ofte tale om, at han i sine kommentarer til Thomsens tekst for ofte blot gentager indholdet i stedet for at formidle en uddybning af væsentlige emner, hvor der kunne have været behov for det, så som dansk og svensk røde kors' arbejde i Nazityskland, størrelsen og udbredelsen af det sovjetiske arbejdslejrssystem, § 58 i den sovjetiske borgerlige straffelov, der var en gummiparagraf, der kunne bruges til at dømme hvem som helst for hvad som helst, konflikten mellem Alexander Thomsen, dansk og svensk røde kors og det danske udenrigsministerium samt offentlighedens interesse for sagen, ligesom det aldrig rigtig bliver forklaret, hvordan konflikten fandt sin afslutning. Læseren bliver for ofte efterladt med løse ender af de emner, det brude have været forfatterens opgave at formidle. Samtidig er teksten plaget af en række meningsforstyrende slåfejl, besynderlige lineskift midt i sætninger samt til tider en mangel på klarhed over, hvilken af bogens fire "stemmer" (Thomsen, Olite, sønnen Alex eller Christiansen), der taler. Disse problemstillinger viser, at det ofte kan være farligt for forfatteren at være sin egen redaktør. Endelig er det ærgerligt, at bogens

hjemmeside (www.alexfragulag.dk) ikke synes at indeholde det ekstramateriale, der eller lægges op til (det kunne ikke identificeres, da denne anmelder afprøvede hjemmesiden). Værket havde fortjent en bedre formidlet ramme. Der er tale om en vigtig udgivelse om et i Danmark stadig bekymrende forglemt emne. Man må derfor ønske, at bogen vil blive bredt læst og dermed øge kendskabet til en i Danmark alt for ofte overset forbrydelse mod menneskeheden, selvom forholdene trods alt stadig ikke er så yderst bekymrende som i Rusland, hvor såvel Stalintiden som KZ-lejrsystemet og Sovjettiden rehabiliteres som en del af Putin-regimets misbrug af historien for at genindføre politiske undertrykkelsessystemer og føre erobningskrige mod fredelige nabolande.

PÅ FERIE NED AD DE VESTTYSKE MOTORVEJE

Julie Andersen-Mølgaard: *Turen gik til Vesttyskland: Danske Turister i Vesttyskland 1949-1970*, Syddansk Universitetsforlag, 2023, 222 s., Ill., ISBN 978-87-408-3450-5

Af Torkil Sørensen

Før charterturismen for alvor fik medvind i 1970'erne var Vesttyskland danskernes foretrukne rejsemål i 1950'erne og 1960'erne især som bilture. Det var egentlig paradoksalt, for Tyskland havde kort før været besættelsesmagt i Danmark, men Vesttysklands medlemskab af NATO i 1955 og København-Bonn erklæringerne fra samme år knyttede de to nabolande tættere sammen, mens langt færre benyttede fe-

rierne til besøg i DDR i den østlige del af Tyskland.

Bogen bygger på Julie Andersen-Mølgaards ph.d.-afhandling fra februar 2020 på Syddansk Universitet, *Vi har saftsusme haft mange gode ferier i Tyskland*. Hun interviewede 14 personer om deres erindringer fra ferieture til Vesttyskland, herunder også hendes mormor og morfar, Jonny og Niels Andersen. Yderligere fik hun i efteråret 2016 indsamlet 114 postkort afsendt fra ferier i Vesttyskland. Hun læste også 16 guidebøger udgivet 1953-69, her af 13 fra Politikens Forlag, og så gennemlæste hun gamle numre af bilmagasinet *Motor* udgivet af Forenede Danske Motorejere, FDM. En vigtig grund til at flere danskere tog bilen sydpå i ferierne var først en ny lov fra 1953, der gav alle ret til tre ugers ferie. Samtidig steg velstanden i det danske samfund især i 1960'erne. I 1951 tog 21 procent af den danske befolkning på ferie i udlandet, men i 1966 var andelen steget til 31 procent. I sommeren 1968 var 8 procent af den danske befolkning på tur til Vesttyskland.

De første år efter Anden Verdenskrig oplevede de rejsende mange ruiner i de vesttyske byer, men efterhånden som landet oplevede vækst med *Wirtschaftwunder*, blev disse indtryk mindre fremherskende. Nogle oplevede også på turene enten Jerntæppet mellem Vesttyskland og DDR eller Muren i Berlin, mens andre koncentrerede sig om at finde idylliske campingpladser nær bjerge og floder. Karakteristisk er et kort fra *Motor* i 1954, der detaljeret viser vejnet i Vesttyskland og nabolande mod vest, mens den eneste vej i DDR er strækningen Braunschweig i Vesttyskland til Berlin. Af byer i DDR var yderligere nævnt Leipzig og Dresden, men ikke f.eks. Rostock mod nord.

Anmelderen var ikke blandt de 14 interviewede til bogen, men i vor familie var Vesttyskland også et feriemål i 1960'erne. Vi var også med bil til nabolandene Sverige og Norge, men vi nåede tre gange til Vesttyskland, inden vi også fra 1972 begyndte at flyve længere mod syd i Europa på billige charterrejser. En gang, vist i 1966, boede vi i Mölln og nåede også en tur til Hamborg, hvor der endnu var enkelte ruiner, og vi nåede også at opleve en stiltfærdig del af grænsen til DDR. To andre gange var vi i Hemer nær Ruhr området. Her var tilknytningen, at min far som tysklærer havde mødt en tysklærer derfra på et kursus. Bogen nævner amerikaniseringen af Vesttyskland efter krigen, men nær Hemer var det nu soldater fra Canada, der boede i en base, der virkede som et lille stykke Nordamerika midt i Sauerland. Som nævnt kom vi også i 1970'erne længere ud i Europa på charterture, men forsat var Kiel indgangen til Europa på to Interrail ture i 1972 eller 1974, da færgen fra Bagenkop dengang var forbindelseslinje fra Sydfyn.

Julie Andersen-Mølgaard sammenfatter til sidst:

“Første bølge af dansk masseturisme lagde således ikke kun stenene til den rejsekultur, som vi kender i dag, men åbnede øjnene hos tusindvis af danskere”.

Man kunne tilføje, at med fokus på klimabelastninger kan togture til det nærliggende og nu genforenede Tyskland igen anbefales som højere prioritet ved ferieplanlægning. Der er fortsat meget at opleve i vort store naboland.

DET NORSKE ARBEJDERHISTORIE

Arbejderhistorie Årbok for Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek årg. 37 (2023)

Af Kim Frederichsen

Det er hvert år en fornøjelse at sætte sig foran computeren, når årets udgave af *Arbejderhistories* norske søstertidsskrift *Arbejderhistorie* kommer på gaden, da der altid er tale om en bred pallet af artikler om både politiske, faglige og kulturelle arbejderhistoriske emner.

Niri Ragnvald Johnsen lægger for med en artikel, hvor der stilles spørgsmålstejn ved, om *Norsk Arbeider-Blad* virkeligt var mindre radikalt end den tidlige arbejderforeningens tidligere udgivelse *Arbeider-Foreningernes Blad*, som det ellers traditionelt er blevet hævdet i norsk arbejderhistorisk forskning, gennem en analyse af årgangen 1854, dels fordi andre skikkelse traditionelt har haft helterollen i forlængelse af den tidlige bevægelses fraktionskampe, dels fordi avisen tidligere var formodet ubevaret. Forfatteren har et par væsentlige pointer i problematikker omkring manglende bevarelse af fortidens skrifter og som følge deraf en tendens i historieforskning ukritisk at overtage kritiske synspunkter fremsat i anden periodika, som man lå i polemik med. Ola Sverreson Haugstad fortsætter på sin vis avissporet ved at undersøge, hvordan protester mod dyrtid og deraf følgende prisstigninger i Kongsberg i begyndelsen af maj 1917 blev behandlet i samtidige lokalaviser samt dokumenterne fra den efterfølgende retsforfølgelse af demonstranterne. Eivind Heldaas Seland undersøger *Arbeidernes Leksikon* (udgivet i 6 bind, 1931-36) som et eksempel på norsk marxistisk modkultur, der trods sit udspring i kommunistiske kredse fik bred udbre-

delse i norske arbejderkredse. Nina Bratland og Tone Svingningen undersøger begrebet socialistisk fotografering i 1930'erne som et element i en klassekamp, hvor amatørfotografer fra arbejderklassen skulle dokumentere arbejderne leve- og arbejdsforhold både for at inddrage det i en samfundsdebat og som et element i styrkelsen af arbejderklassens kulturelle dannelsesniveau i bestræbelserne på at skabe en klassebevidsthed til fordel for den socialistiske sag. Marina Durovic-Andic gennemgår samarbejdet mellem de norske og jugoslaviske arbejderbevægelser med særlig vægt på fagforeningsrelationerne 1946-56. Stalin-Tito bruddet og den deraf følgende eksklusion af Jugoslavien fra Kominform fik stor betydning for Vestens syn på det kommunistiske diktatur i Jugoslavien, og studiet bekræfter, at der også fra norsk side blev gjort en stor indsats for at inddrage Jugoslavien i de vestlige modorganisationer, der sidst i 1940'erne opstod i kampen mod de sovjetkommunistisk kontrollerede internationale frontorganisationer, bundende i en ide om at min fjendes fjende... Selvom forholdet fra norsk side kølnedes i 1956 både pga. den sovjetiske invasion af Ungarn og fængslingen af Milovan Dilas. Noget kunne tyde på, at det i højere grad gik op for norske socialdemokrater, at man samarbejdede med en diktaturstat, selvom de mellemstatslige forbindelser i et eller andet omfang fortsatte. De følgende bidrag retter fokus mod interne norske arbejdsforhold. Først retter Finn H. Eriksen opmærksomheden på arbejdskampe blandt sorteringsarbejdere i det norske postvæsen for faglig anerkendelse og forfremmelsesmuligheder, indtil automatiseringen overflødiggjorde deres job. Tor Gunnar Tollaksen har med udgangspunkt i aktørinterviews undersøgt kammeratskabet blandt dykkere på norske boreplatforme i et farligt arbejdsmiljø,

der befandt sig udenfor den kontrol, myndighederne selv mente at have oprettet på området. Ole Martin Rønning runder artikeldelen af tidsskriftet af med en historiografisk undersøgelse af forskningen af det norske kommunistpartis historie i anledning af 100 året for partiets oprettelse med særlig opmærksomhed på skiftende perspektiver og analysemetoder indenfor forskningsfeltet. For en udefrakommende læser fremstår gennemgangen som en bekræftelse af de mange ligheder mellem det danske og norske kommunistiske partier og som følge deraf også en bekræftelse af behovet for et mere kritisk og problematiserende syn på den såkaldte komparative skole i især den skandinaviske kommunismeforskning, der tillægger nationale forskelle og personligheder større betydning end de mange systemiske ligheder, politiske agendaer og centrale direktiver udsendt fra Moskva uden nogen form for hensyn til lokale forhold fra land til land, som selv et hurtigt blik i de sovjetiske arkiver afslører, om end det skal nævnes, at artiklens forfatter efterspørger en form for syntese mellem de to skoler i den fremtidige forskning på området.

Som Torkil Sørensen lagde betydelig vægt på i sin anmeldelse af sidste års udgivelse, har redaktionen af *Arbejderhistorie* meget prisværdigt indledt en særdeles interessant og også for danske læsere relevant serie af debatindlæg om, hvad arbejderhistorie er, og hvilke perspektiver, der måtte være indenfor forskningsfeltet. Knut Sogner argumenterer for et behov for at internationalisere den norske arbejderhistorieforskning for at udvide perspektiverne, skærpe

analyserne og gøre emnet mere internationalt kendt. Christine Myrvang efterspørger en ny indsamling af arbejderlivserindringer. Trond Erlien foreslår en større integration af arbejderhistorie i den øvrige historieforskning. Ole Martin Rønning fremsætter en række synspunkter om, hvordan såvel tidsskriftet som det norske arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek kan medvirke til at udvikle forskningen på området. Afslutningsvis fremsætter Jan Messel et ønske om en større refleksion over begrebet arbejderhistorie i både et tematisk og teoretisk perspektiv. Denne debat er af fortsat betydning også i en dansk kontekst, hvor der synes at være en problematisk dobbelthed mellem på den ene side den indsats, der lægges fra SFAH's side med blandt andet publikationen af nærværende tidsskrift, diverse bogpublikationer, uddeling af en arbejderhistorisk pris, afholdelsen en arbejderhistorisk festival (der synes at have betydelig offentlig interesse) samt andre tiltag og på den anden side en verden af uddannelse- og forskningsinstitutioner, hvor interessen for arbejderhistoriske emner synes stadig mere indskrænket.

Overordnet set, er der således også for denne årgang af *Arbejderhistorie* tale om en vigtig norsk udgivelse, der både i sit artikelvalg og den fortsatte debat om arbejderhistorie som forskningsfelt bør være af stor interesse også for danske læsere.

Arbejderhistorie kan såvel for den seneste som tidligere årganges vedkommende læses eller downloades gratis via linket <https://www.idunn.no/journal/arbejderhistorie>